

Buzás Gergely (B.G.) – Mészáros Orsolya (M.O.)

A középkori Visegrád egyházainak régészeti kutatásai

1. Árpád-kor

1.1. Plébánia/főesperesi templom (B.G.)

Az államalapítás korában, a római erődből kialakított ispáni vár mellett felépült Visegrád vármegyéjének első plébániatemploma. A templom maradványai Szőke Mátyás ásatásai során kerültek elő 1978-79-ben.¹ A kisméretű, egyhajós templom hosszú, keskeny hosszházának és félköríves szentélyének csak agyagba rakott kövekből épült alapfalai maradtak fenn. A templomot temető vette körül.

A Szent István-kori plébániatemplom helyére később új, nagyobb méretű templomot emeltek. Az egyenes szentélyzáródású épület egyetlen hajóját fa szentélyrekesztő osztotta két részre. Ebből talpgerendájának a déli falban látható lenyomata, és a középső kapujának két cölöplyuka maradt csak ránk. A keleti szakaszban három oltárt állítottak. A főoltár előtt egy kőlappal fedett sírba egy előkelő személyt, a sír mérete alapján valószínűleg gyermeket temettek el. A nyugati részen egy széles, karzattal egybeépített tornyot emeltek. A karzat földszintjének két korinthuszi oszlopa felett palmettás vállkövek tartották a boltozat íveit. Az emelet mellvédjén öt kisméretű, nyolcszögletű oszlopocska állt, amelyek palmettás, szalagfonatos vállkövek közvetítésével támasztották alá a hajó teljes szélességét elfoglaló torony falát.² A karzatra a déli oldalról vezetett fel egy külső lépcsőház, a torony felső szintjeire pedig ugyanott csigalépcsőtorony vitt. Az egész nyugati építményt a templom építése közben bekövetkezett tervváltozása kapcsán készítették. Már a karzat felépítése után készült el a templom gazdag belső kifestése. A déli fal lábazatának festményei eredeti helyükön kerültek elő. A szentélyben függőnymotívum, a hajóban színes-berakásos márványburkolatot utánzó dísz, a

¹ SZŐKE M., *A visegrádi várispánsági központ kutatása*, in *Dunakanyar* (1980/2); SZŐKE M., *Visegrád, ispánsági központ* (Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 244) (Budapest 1986); SZŐKE M., *Visegrád koraközépkori vára*, in *Európa Középe 1000 körül 2* (Stuttgart 2000) 584-587.

² A kőfaragványok közül két oszlopfőtöredéket közöl: MIKÓ Á. – TAKÁCS I., *Pannonia Regia, Művészet a Dunántúlon 1000-1541* (Budapest 1994) 76-78, kat.: I-17, I-19 (Tóth Sándor közlése).

karzat oszlopok vonalkában halakat ábrázoló mező, a karzat alatt pedig vörös alapon, fehér asztragalos-díszű szalagokkal keretelt mezőkben állatalakok jelentek meg.³ A felső falzóna képei a vakolattal együtt lehullottak. Ezek töredékein textilmintás vörös háttér előtt finoman árnyalt emberalakok jelennek meg. A bizáncias stílusjegyeket mutató kifestés a XI. században Európa-szerte elterjedt festészeti stílus hazánkban egyedülálló emléke.⁴

A templom déli kapuja előtt temetkezésre használt tornác állt. A tornácban elhelyezett előkelő sírok némelyikéből arany ékszerek kerültek elő. Az egyik sírt sírkőként egy elfűrészelt római oszlopdarab fedte. A tornác déli bejárata elé cölöpszerkezetes faházat építettek. Hasonló szerkezetű faépület nyomai az előcsarnok nyugati bejárata előtt is előkerültek. A templom papjainak sírjai a szentély mögött helyezkedtek el. Az egyikből XI. századi ónkehely és paténa, a másiktól vas vezeklőöv került elő. A templom temetője az épülettől nyugatra terült el. A régi templom temetőjétől elkülönülő új temető sírjainak éremmellékletei közül a legkorábbiak Salamon király és Géza herceg pénzei voltak. Az egyik – Szt. László pénzével datált – sírnál megfigyelhető volt, hogy kiásásakor már átvágták a második, egyenes szentélyzáródású templom építéskor keletkezett habarcsos réteget. Ezek a megfigyelések teszik lehetővé a második templom keltezését, amely így bizonyosan a XI. századra, feltehetően Salamon király uralkodásának idejére tehető.

A második templom rövid ideig állt, még a XII. század folyamán elhagyták, a sírok egy részét exhumálták, köveit is elkezdték széthordani: erre vall az, hogy az egyik mellékoltár romjai közül XII. századi pénz került elő. Végül az épület romjait a tatárjárás utáni nagy várépítkezés idején, a XIII. század közepén bontották el teljesen, hogy felhasználják őket az alsóvár lakótornyának építéséhez.

³ SZŐKE M. – BUZÁS G., *Altum Castrum 5* (Visegrád 2005) 12-13.

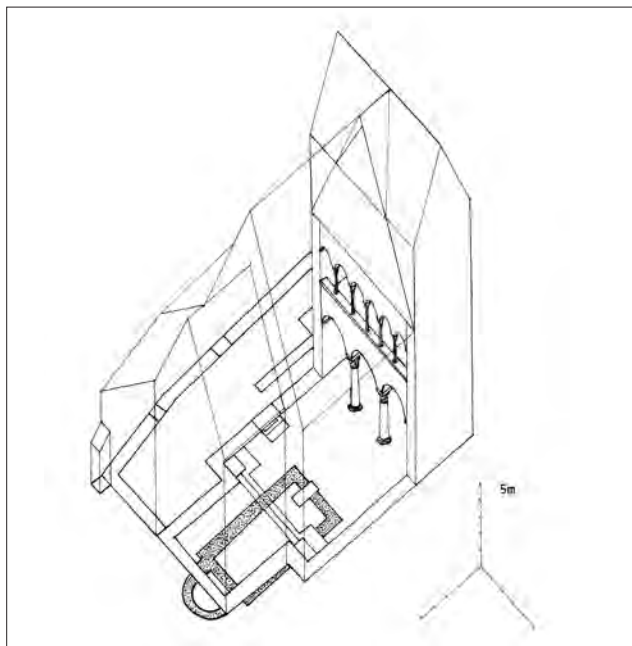
⁴ MIKÓ – TAKÁCS 218 (Tóth Melinda közlése)

⁵ „ipse enim rex pietate ualde christianus duo monasteria construxit Tychonium et iuxta Visegrad”: SZENTPÉTERY, E. (szerk.), *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* (továbbiakban SRH) II (Budapestini 1937-38, reprint 1999) 503.

⁶ „... Abbatia de Wisagrade Vesprimiensis diocesis, in qua ius obtinet patronatus, grecos habet monachos, et habuit ab antiquo, in quorum manibus abbatia ipsa adeo in spiritualibus et temporalibus est collapsa, quod nisi persone instituantur ibidem vicinis ecclesiis lingua et vita conformes, vix aut numquam adiciet, ut resurgat: quare postulavit instanter, ut ibi monachos latinos institui de nostra permissione liceret...”: THEINER, A., *Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrantia I-II* (Romae 1859-1860) Vol. I, 29, p. No. 53., F. III/1. 310-311.

1.2. Szent András monostor (B.G.)

Szent Gellért nagy legendája tudósít arról, hogy I. Endre király (1046-1060) két monostort alapított: az egyiket Tihanyban, a másikat Visegrádon.⁵ III. Honorius pápa 1221-es okleveléből értesülünk csak róla, hogy a Szt. András tiszteletére szentelt visegrádi monostort régtől fogva görög szerzetesek lakták,⁶ amit úgy értelmezhetünk, hogy e monostor görög rítusú volt. A visegrádi monostor görög rítusával a történeti kutatás I. Endre kijevi feleségét, Anasztázia királynét hozta kapcsolatba, miszerint a király esetleg a vele Kijevből érkezett görög szerzetesek számára hozta volna létre a monostort. Felmerült az a lehetőség is, hogy a csehországi Százavából elűzött és I. Endre udvarába menekülő szláv bencések talán e kolostorban találtak menedéket,⁷ e feltételezést azonban nem lehet bizonyítani. A monostor birtokairól is kevés információval rendelkezünk. Több oklevél bizonyítja, hogy a garamszentbenedeki apátsággal közösen birtokolták az Óbuda melletti Örs falut, valamint Szt. László adományaként őket illette a monostor alatt, a Szentendrei-sziget csúcsánál elhelyezkedő visegrádi rév jövedelme is.⁸ Feltehetően a monostorhoz tartozott

A visegrádi korai plébánia, majd főesperesi templom rekonstrukciós rajza (Buzás Gergely rajza).

az a részben révések, iparosok által lakott falu, amelynek házai és XI. század közepi kis temploma a monostor alatti völgyben álltak.

A Szt. András monostor maradványai Czobor Béla által 1890–95-ben,⁹ valamint az általunk 2001–2003 között¹⁰ folytatott ásatások során kerültek elő, Visegrád–Várkert lelőhelyen.

A korábbi, XI. századi település helyén¹¹ létesült első monostor-templom nagyjából négyzetes alaprajzú, háromhajós hosszsházból, egyenes záródású fő- és félköríves mellékapszisokból állt. Falai patakkavics alapozás felett faragott mészkő kváderekből épültek. Legépebben az északi mellékapszis déli felének fala maradt meg, egy felmenő kvádersorral. A déli mellékapszis az északnál kisebb volt, talán egy fölé épített torony miatt. A templom első periódusához köthető kőfaragványokból egy oszlopos, empóriumos bazilikára következtethetünk, a pastoforion terek felett az empóriumokhoz kapcsolódó emeleti oratóriumokkal. A templom főhajóját csavart díszű oszlopok választották el a mellékhajók terétől.¹² A mellékhajók feletti karzat nyílásait az esperesi templom karzatoszlopaival teljesen azonos, kis, nyolcszögletű oszlopok választották el,¹³ ám ezek az esperesi temploménál nagyobb méretű, 1 m-es vastagságú, palmattás vállköveket hordoztak. Ezek közül négy maradt ránk, de még egy további darab létéről van tudomásunk.¹⁵ Voltak azonban kisebb, az esperesi temploméhoz hasonló méretű vállkövek is, amelyek talán az empóriumok keleti végében feltételezhető oratóriumok ablakaihoz tarthatnak. Ezek közül csak egy szőlőlevéllel díszített darabnak a töredéke maradt fenn.¹⁶

A templomtól délre kerültek elő a XI. századi monostor faszer-

⁷ KARÁCSONYI J., *Hogyan jöttek a görög szerzetesek Visegrádra?*, in *Katholikus Szemle* 41 (1927) 16-21, 18-20.

⁸ GYÉRKESSY B. – HERVAY F., *Documenta Artis Paulinorum* (továbbiakban DAP) III (Budapest 1978) 223-224.

⁹ GERECE P., *A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. Magyarország Műemlékei* II (Budapest 1906) 642; *Archaeológiai Értesítő* (1895) 279; DERCSÉNYI D., *Visegrád műemlékei* (Budapest 1951) 12-15. Az ásatás során feltárt kolostor alaprajzát és az előkerült kőfaragványokat Sztéhlo Ottó mérte fel. A felmérési rajzok a Mátyás Király Múzeumban találhatóak.

¹⁰ BUZÁS G., *Visegrád, Szent András monostor*, in *Műemlékvédelmi Szemle* (2002/2) 170-172; BUZÁS G., *Visegrád, Szent András monostor*, in *Régészeti kutatások Magyarországon 2003* (Budapest 2004) 319-322.

¹¹ A templomhajó déli oldalának első periódusból származó alapfalai alatt egy XI. századi kerámiával keltezett gödör részletét tártuk fel.

¹² Egy ilyen oszloptörzs a szomszédos Nagymarosról került be a Mátyás Király Múzeum gyűjteményébe (Ltsz.: 53.54.1. Nagymaros, Kisfaludy S. utca, Csitári-féle vendéglő, Csitáriné

kezetű *trapezájának* nyomai is. A templom főhajójával azonos méretű, téglalap alaprajzú épület bejárata a nyugati, rövidebb oldal közepén nyílt. A tetőszerkezetet az épület belső sarkaiba helyezett köpillérek tartották.

Valamikor a XII. század folyamán a templom és *trapeza* közé faépület készült, amely nyugatról zárta le a kolostor udvarát. A két közép-pillérrel tagolt épületszárny északnyugati sarkában kemence állt, talán konyhának használták. A szerzetesek cellái nem kerültek elő.

1221-ben II. András király, III. Honorius pápa engedélyével a bencéseknek adta át a Szt. András monostort, azzal az indokkal, hogy a görög szerzetesek nyelvét az itt élők már nem értik, ám a rendház új tulajdonosainak azt a feltételt szabta, hogy a görög szerzeteseket kötelesek életük végéig eltartani.¹⁷

A bencések átépítették a templomot és a kolostor épületeit is. A mellékhajók nyugati boltszakaszait falpillérekkel erősítették meg, amiből arra lehet következtetni, hogy följük talán toronypárt emeltek. A templom elé téglalap alakú előcsarnokot emeltek, két végén egy-egy négyzetes helyiséggel. Ezt az épületrészt az építési rétegből előkerült II. András dénár keltezi. Az új építkezésekkel egyidejűleg lebontották a régi kolostor faépületeit is.

A tatárjárás idején elpusztult kolostor első helyreállítására feltehetően az új visegrádi vár építésével egyidőben került sor. IV. Béla 1257-ben megerősítette Szt. László adományát a visegrádi révről.¹⁸ Valószínűleg ehhez a helyreállításhoz lehet kötni a kolostor nyugati szár-

---

ajándéka 1952-ből). A nagymarosi oszloptörzset másodlagosan szenteltvíztartóvá alakították át. Egy másik hasonló oszloptörzs csavart pálcátagos díszének kis töredéke került elő a monostor templomának 2001-2003-as feltárása során.

¹³ Egy ilyen oszlop fejezetének töredékét már Czobor Béla is megtalálta a kolostorban, ugyanis szerepel Szt. Ottónak a kolostor kőfaragvány-leleteit ábrázoló köfelmérési rajzai között. Egy újabb darabra mi bukkantunk rá a templom hajójának sírokkal bolygatott földjében.

¹⁴ Három jelenleg a visegrádi Mátyás Király Múzeumban, egy pedig a Pest Megyei Múzeumok gyűjteményében található, ez utóbbi Budapesten, a Magyar Nemzeti Galériában van kiállítva. TÓTH M. – MAROSI E., *Árpád-kori kőfaragványok* (Székesfehérvár 1978) 97-99, kat.: 23. (Tóth Melinda közlése); MIKÓ – TAKÁCS 72-74 (Tóth Sándor közlése)

¹⁵ A Műemlékek Országos Bizottsága 1948. szeptember 22-i levelében öt vállalkozót átvállalását kéri a SzOT üdültől, amely akkor az épületben működött. (Az adatra Éri István hívta fel a figyelmemet, amelyért ezúton is köszönetet szeretnék mondani.)

¹⁶ TÓTH – MAROSI 97-99 (Tóth Melinda közlése); MIKÓ – TAKÁCS 74-75 (Tóth Sándor közlése)

¹⁷ Lásd a 6. jegyzetet.

¹⁸ DAP III, 223-224.

nyának új kőépületét. A templom XIII. századi nyugati előépítményéhez dél felől csatlakozott az új téglalap alakú kőház.

1333 körül Dániel apát nagyléptékű építkezéseket kezdett a monostorban.¹⁹ Ezek lezárulását jelezheti, hogy 1342. június 2-6. között bencés rendi országos nagykáptalant tartottak falai között.²⁰ A munkálatok során a régi, háromhajós, románkori templomnak csak az északi mellékhajóját hagyták meg. A főhajó és a déli mellékhajó helyére új, egyhajós, támpillérek nélküli poligonális záródású szentéllyel ellátott, bordás keresztboltozatokkal fedett templomot emeltek. Ebben az időben épülhetett ki a kolostornégyszög is.

1386-ban a kolostorban helyezték el a meggyilkolt II. (Kis) Károly király tetemét, akit – mivel halálakor egyházi kiközösítés alatt állt – csak 1391-ben temethettek beszentelt földbe a pápa engedélyével.²¹

A XV. század végén a bencés rend hanyatlásának következtében a visegrádi kolostor is csaknem lakatlanná vált: évekig mindössze egyetlen szerzetes élt a falai között. Ezért 1493-ban VI. Sándor pápa Bakócz Tamás közbenjárására a pálosoknak adományozta. Bakócz az épület helyreállítását 50 aranyforintos adománnyal is támogatta.²² Ekkor építették a késő gótikus kerengőt és talán a szentély melletti tornyot.

1500 nyarán II. Ulászló unokaöccse, Jagelló Zsigmond lengyel herceg itt vendégeskedett.²³ Az épületet alighanem az 1544-es török foglalás miatt hagyták el a pálosok.

Az elpusztult kolostor területére a XIX. században szőlőt telepítettek. E munkák során bukkantak rá a romokra, melyek feltárását a Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából Czobor Béla végezte el 1890–95 között.²⁴ Sajnos az ásatások után a tulajdonosok a rom köveit nagyrészt kitermelték, a maradványok jelentős részét elpusztították. A

¹⁹ A visegrádi apát monostora építésére elhordatta a garamszentbenedeki apátsággal közösen birtokolt Óbudaörs falu házainak tetejét. Vö. DEDEK L., *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* (továbbiakban MES) III (Strigonii 1924) 232.

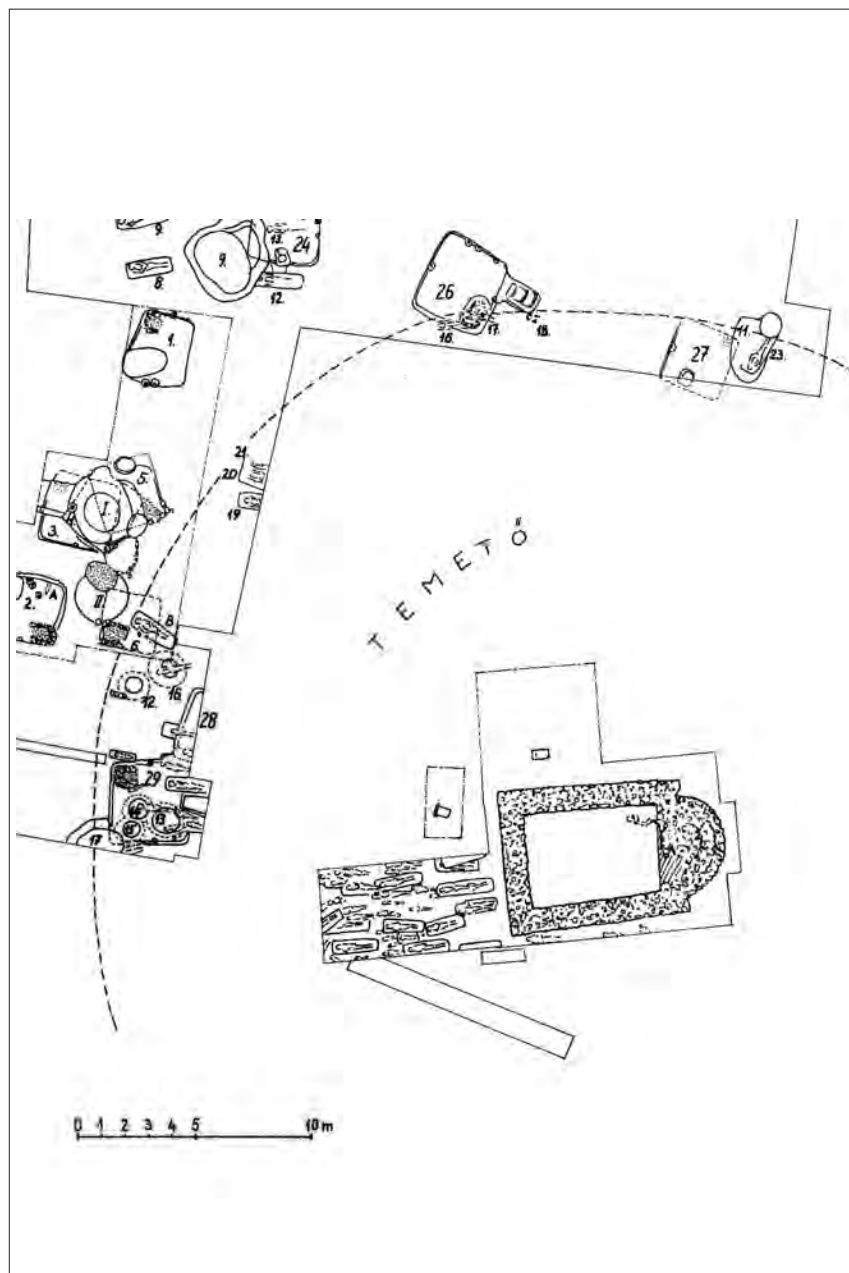
²⁰ HERVAY F. L., *A bencések és apátságai története a középkori Magyarországon*, in *Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon* (Pannonhalma 2001) 462-547, 466, 523.

²¹ IVÁN 27-28.

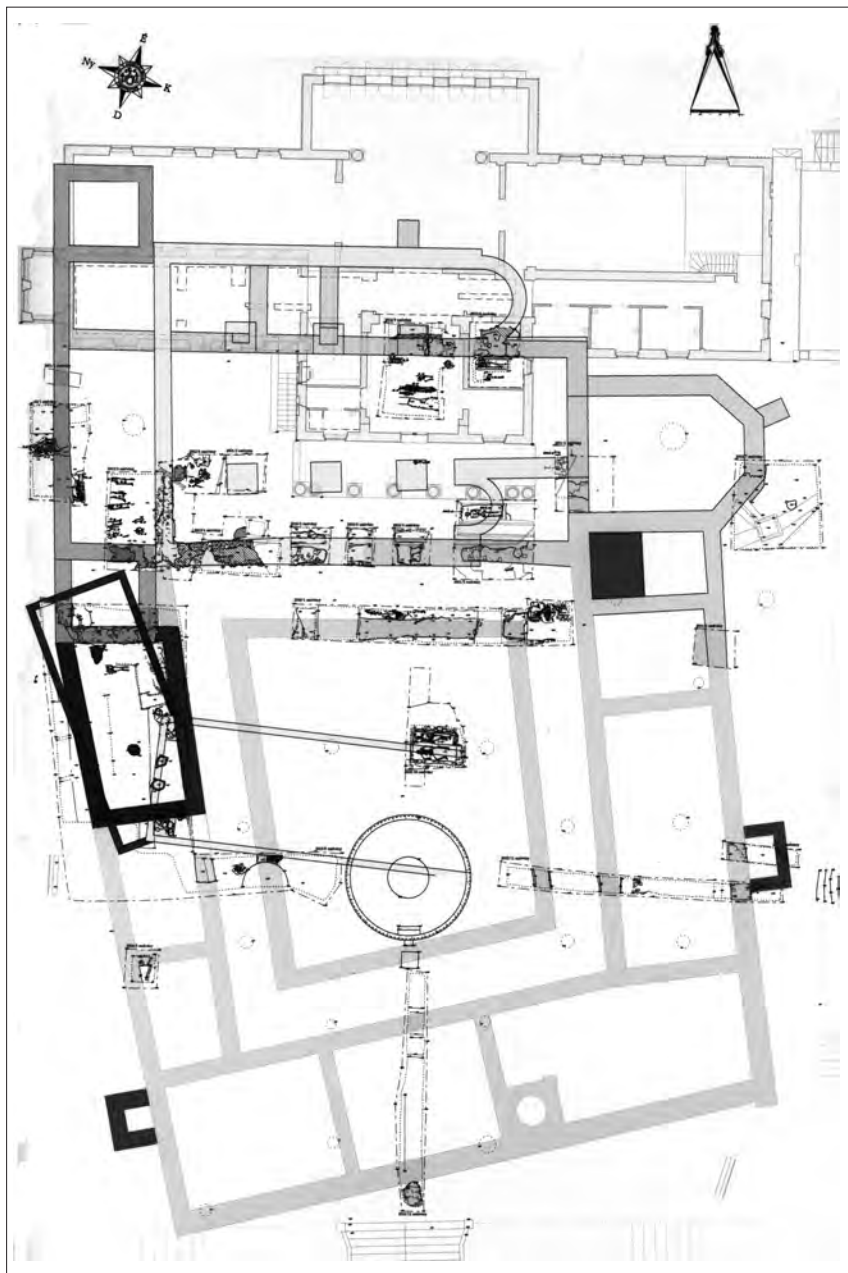
²² DAP III, 223-224.

²³ DERCSÉNYI D. – HÉJJ M. (szerk.), *Magyarország Műemléki Topográfija V. Pest Megye Műemlékei II* (Budapest 1958) Visegrád 455.

²⁴ Lásd a 9. jegyzetet.

*A Visegrád-várkerti Árpád-kori templom alaprajza
(Kovalovszky Júlia rajza).*

*A visegrádi Szent András monostor alaprajza
(Vajda József és Győrffy Ilona felmérése).*

templom északi mellékhajójába, a középkori falak felhasználásával pincét és prэшházat építettek. E ház helyére az 1923-ban felépült a Latinovits család villája,²⁵ amely ma is áll.

1.3. XI. századi kis templom (B.G.)

A monostor dombja alatt, a patak túlsópartján X-XIII. századi, kis településrész terült el. Ennek központjában, a korábbi lakóházak helyén – feltehetően a XI. század második felében – temető létesült, középpontjában kisméretű kőtemplommal. A templomból csak török alapfalai és festett vakolattöredékei maradtak fenn, melyeket Kovalovszky Júlia tárt fel 1983-ban. A kisméretű egyhajós templom hosszháza téglalap alaprajzú, szentélye félköríves volt. A kicsiny szentélyapszist teljesen tömören alapozták. A templom feltehetően a településsel együtt a tatárjárás idején pusztult el.²⁶

2. Késő középkor

2.1 A vár kápolnái (B.G.)

A tatárjárást követően épült fel az új visegrádi várrendszer, amelynek központja a Várhegy csúcsára épült fellegvár volt. Amint egy 1259-es oklevélből, illetve annak 1263 és 1264-es pápai megerősítéséből tudjuk,²⁷ IV. Béla felesége, Mária királyné építtette a várat saját ékszereinek és aranytárgyainak árából, azzal a céllal, hogy a Duna szigetén épített kolostor lakói, köztük Margit királylány, szükség esetén menedéket találjanak itt. A vár tehát elsősorban az 1246–1252 között felépült margitszigeti dominikánus apácakolostor menedékváraként épült. A munkákat talán az 1249-ben, egy újabb mongol támadásról elterjedt hírek nyomán kezdhették, és 1251-re a vár egy része már el is készülhetett, ugyanis Mária királyné ebben az évben oklevelet keltezett Visegrádon. A vár alsó része, a ma Salamon-toronynak nevezett lakótorony és a völgyzáró falak nem sokkal a fellegvár elkészülte után, még a XIII. század közepén felépültek.²⁸ A várban minden bizonnyal már ekkor kialakítottak legalább egy várkápolnát, ám erre csak jóval későbbi időből maradt fenn konkrét adat.

²⁵ HÉJ M., *Visegrád* (Műemlékeink) (Budapest 1957) 10.

²⁶ KOVALOVSKY J., *Méri István – A magyar falu régésze 1911-76* (Cegléd 1986) 61–63.

²⁷ IVÁN L., *A visegrádi vár története* (Visegrád 2004) 16–18.

²⁸ SZÓKE M. – BUZÁS G., *A visegrádi Alsóvár a XIII. században*, in *Castrum Bene. Várak a 13. században* (Gyöngyös 1990) 121-134.

2.1.1. XIV. század. Keresztelő Szt. János templom (*B.G. – M.O.*)

A visegrádi várban lévő templomra az első adatot 1325-ből ismerjük, amikor az itt álló Keresztelő Szt. János egyház búcsúengedélyt kapott.²⁹ Királyi magánbirtokon fekvő és királyi alapítású intézményként az esztergomi érsek joghatósága alatt állhatott. Valószínűleg királyi kápolna volt, mely az egyházi funkciók mellett a királyi udvar kormányzati és írásbeli munkáinak elvégzésében vett részt, és hiteleshelyként működött. A XIV. század első feléből több peres ügyről maradt fenn adat, melyekben a kápolnaispán elé rendelték a feleket, hogy a királyi kápolnában esküt tegyenek.³⁰ Az 1332-37 közötti tizedjegyzékben említett István visegrádi plébánost az esztergomi érsekséghez tartozó Szt. János kápolnába idézték a tizedbevételeiről szóló eskütételre.³¹ Az 1325. évi búcsúengedélyből arra következtethetünk, hogy a Keresztelő Szt. János egyház nem sokkal 1325 előtt épülhetett, feltehetően a királyi udvar 1323-as Visegrádra költözése után. Ebben a korszakban elsősorban az alsóvárban mutathatóak ki jelentős, reprezentatív építkezések: a lakótornyot boltozatokkal, válaszfalakkal alakították át, új bejárással és belső udvarral látták el. A fellegrvár XIV. század első felére keltezhető építkezései inkább védelmi jellegűek. Mindez arra vall, hogy az alsóvárban épülhetett ki az első visegrádi királyi rezidencia, így valószínűleg a Keresztelő Szent János egyház is ott keresendő. Az alsóvár lakótornyának a legfelső szintjét ebben a periódusban két teremre osztották, és mindkettőt kétszakaszos, bordás keresztboltozatokkal fedték le. A délebbi terem ablakos, nyugati szakaszának boltozata a többi boltozattól eltérő, kissé gazdagabb körte-tagos bordaprofillal készült. Elképzelhető, hogy ebben a térben ke-

²⁹ THEINER Vol. I, 500.

³⁰ 1329-ben Nagymartonai Pál országbíró a Becsei Imre és a fehérvári prépost között fennálló peres ügyben a prépostot a kápolnaispán elé idézte. Vö. *A Zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I–XII* (Budapest 1871-1931) I, 335-337.

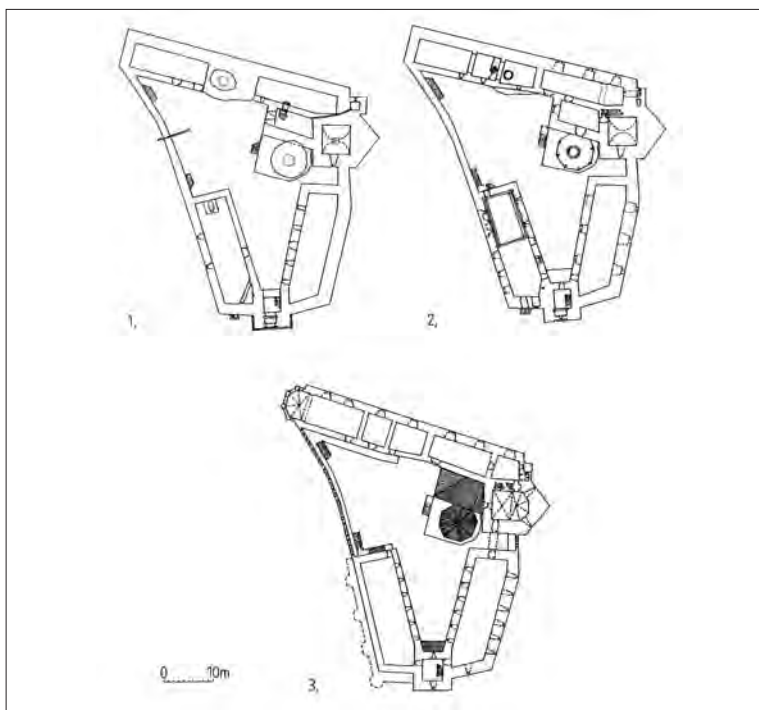
³¹ István visegrádi plébános említése kapcsán napvilágot látott olyan elképzelés, hogy ő a Keresztelő Szent János egyház plébánosa lett volna, a kápolnának plébániája volt, és a német városrész plébániája lett volna. Erre azonban a szöveg nem utal. Vö. GYÖRFFY GY., *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV* (Budapest 1998) 712; újabban: IVÁN 26, 36. J (Utóbbi munkában a városban álló Szűz Mária plébániatemplomról is szól a szerző, amelyet a veszprémi egyházmegyéhez tartozónak tekint. Uo. 35.j.) Nem valószínű, hogy egy plébánosnak saját egyházi intézményében kellett volna esküt tennie. A szöveg szerint az említett István nem a Szt. János egyház plébánosa volt, hanem a visegrádi plébános (Stephanus plebanus de Vissiegrad), aki a Szt. János egyházban (in ecclesia Sancti Iohannis) teszi le az esküt (extimavit iuratus). (Pontos szövegrész alább, az 59. jegyzetben.)

³² BUZÁS G. – SZÖKE M., *A visegrádi vár és királyi palota a 14–15. században*, in *Castrum Bene. Várok a későközépkorban* (Budapest 1992) 132-156.

reshetjük a Keresztelő Szt. János egyházat,³² amely így IV. Károly császár két évtizeddel későbbi, karlsteini (Csehország) toronykápolnáinak egyik előképe lehetett.

2.1.2. A fellegvár kápolnája

A Keresztelő Szent János egyházat Károly Róbert kora után már nem említik írott források, ami talán annak a következménye, hogy ekkor már az alsóvár szerepe háttérbe szorult a fellegvár és a királyi palota mögött. A vár kápolnájára csak a XV. századból ismerünk újabb adatot, ez azonban már bizonyosan a fellegvárra vonatkozik. Zsigmond király lánya, Albert király özvegye, Erzsébet királyné udvarhölgyével, Kottáner Jánosnéval 1440. február 20-21-én ellopatta a koronát a visegrádi fellegvárból fia, V. László számára, aki férje halála után született. Kottánerné később emlékiratában lejegyezte a koronalopás történetét. Ebben a műben említést tett a vár kápolnájáról, melyben, mint írta: „Szt. Erzsébet

A visegrádi fellegvár rekonstruált alaprajza az öregtorony harmadik szintjén a kápolna feltételezett helyével (Buzás Gergely rajza).

nyugszik”.³³ A leírásából arra lehet következtetni, hogy a várkápolna alatt lehetett a koronaőrzésre szolgáló kamra, illetve annak előtere. A legvalószínűbb az, hogy a koronaőrző kamra a vár öregtoronyának földszintjén kapott helyet, ahová csak az első emelet boltozatába vágott ajtón keresztül lehetett lejutni.³⁴ Ezek szerint a kápolna talán a torony második emeletén lehetett. Kottánerné megjegyzését, miszerint a kápolnában Szt. Erzsébet nyugszik, feltehetően úgy értelmezhetjük, hogy a kápolnában Szent Erzsébet ereklyéit őrizték. Ilyen ereklyéket leginkább a vár építetője, Szt. Erzsébet testvére, IV. Béla szerezhette várkápolnája számára. Nem lehetetlen, hogy a visegrádi várkápolnát, az ugyancsak IV. Béla által építtetett óbudai várkápolnához hasonlóan Szt. Erzsébetnek szentelték.³⁵

2.2. A királyi palota kápolnája (B. G. – M. O.)

1323, a királyi udvar Visegrádra költözése után Károly Róbert nem csak a várban, hanem a városban is lakhelyet építtetett magának. Erről a visegrádi városi házról Zách Felicián 1330-as merénylete kapcsán szólnak a forrásaink. A ház helyét sajnos régészetileg nem tudjuk egyértelműen azonosítani. I. Lajos trónra kerülése után azonban a későbbi királyi palota területén már jelentős építkezések mutathatóak ki. Egy Károly Róbert-kori udvarház helyén kőfaragóműhely létesült, amely feltehetően a szomszédos udvarház mellett kezdett templomépítésbe. Az építendő templom igen gazdag tagolású épület lett volna. A kövek kifaragásán nagy létszámú, legalább 26 kőfaragóból álló műhely dolgozott.³⁶ Ám a munka hamar félbeszakadt, feltehetően a királyi udvar 1347-es, ideiglenes Budára költözése miatt. A tervezett templom végül sohasem épült fel, a

³³ „Und die Heilige kran die trug man durch die kapellen aus, dar Inn rast sand Elspet”: MOLLAY K., *Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottanerin (1439–1440)* (Wien 1971) 17.

³⁴ Korábban a földszintnek külső ajtaja is volt, de azt később – talán éppen a korona itteni őrzése miatt – elfalazták.

³⁵ BUZÁS – SZÖKE 132-156, 7. jegyzet.

³⁶ Az egyes faragványokon ennyi különböző kőfaragójel-típus maradt fenn.

³⁷ BUZÁS G. – BODÓ B. – DEÁK Z., *A visegrádi királyi palota Anjou-kori kőtára* (Visegrád Régészeti Monográfiái 5) (Visegrád 2003).

³⁸ Eredeti: Archivio Segreto Vaticano, Registra Avenionensia Vol. 162. Fol. 578v. Hiányos másolata: Registra Vaticana Vol. 283. Fol. 80r és Registra Supplicationum Vol. 43. Fol. 216r. Kiadása: ÉRSZEGI Géza, *A Nagy Lajos-kori királyi kápolna kérdéséhez*, in *Castrum Bene. Várak a középkorban* (szerk. Juan Cabello; Budapest 1992) 97-98.

³⁹ A kápolna korábbi keltezésére: BUZÁS G., *Visegrád, királyi palota 1. A kápolna és az északkeleti palota* (Lapidarium Hungaricum 2) (Budapest 1990) 30-31. Az szerezsenfejes dénár új keltezésére:

század közepe után a már kifaragott és félkészben maradt köveket az újonnan felépülő királyi palota alapozásaiba használták fel falazókóként. Nem tudjuk, mi lett volna ennek a tervezett templomnak a funkciója, de építéstörténetének a királyi udvar mozgásához való kötődése, a munkán dolgozó kőfaragóműhely nagy létszáma mind arra vall, hogy a templom építtetője a király volt. Nem zárható ki tehát, hogy a tervezett épület palotakápolnának készült.³⁷

A visegrádi palotakápolna azonban csak később épült meg. 1366. június 23-án V. Orbán pápa búcsúengedélyt adott ki Erzsébet anyakirálynénak a Lajos király visegrádi palotájában épített Szűz Mária kápolna számára.³⁸ Korábban úgy vélekedtünk, hogy az ekkor elkészült kápolna nem azonosítható a ma ismert palotakápolnával, ugyanis annak első padlójának fektetőhabarcsából I. Lajos szerezcsenfejes dénárjának egy hamisítványa került elő, márpedig ennek a pénztípusnak a keltezése nem engedte meg ezt az azonosítást. Újabban azonban olyan meggyőző numizmatikai bizonyítékok láttak napvilágot, amelyek alapvetően megváltoztatják ezt a helyzetet. Ma már látjuk, hogy e pénztípus biztosan megjelent már az 1350-es években, bár igazolhatóan még Zsigmond király uralkodásának elején, azaz 1387 után is forgalomban maradt.³⁹ Így nagyon is lehetséges, sőt valószínű, hogy az 1366-os búcsúengedély erre, a hamis szerezcsenfejes dénárral keltezett palotakápolnára vonatkozik. Ezt támaszthatja alá egy korábbi, 1360. április 19-én kiadott búcsúengedély, melyet Erzsébet anyakirályné a Magyarországon tomboló pestis miatt kérvényezett a pápától. A búcsú a veszprémi egyházmegyéhez tartozó visegrádi Szűz Mária egyház Oltáriszentségnek emelt oltára számára

---

TÓTH Csaba, *Der „Saracen-Denár”*, in *Folia Archaeologica* 49 (2001/2) 349-361. E pénztípus megváltozott keltezésének a visegrádi palota és palotakápolna keltezésében játszott jelentőségére Holl Imre hívta fel a figyelmet: HOLL Imre, *Anjou-kori kályhacsempék*, in *Archaeologiai Értesítő* 132 (2007) 219-240, 235-238. Korábban már Takács Imre is megpróbálkozott a ma ismert palotakápolna és az 1366-os búcsúengedélyben szereplő kápolna azonosításával és vele az egész palota nagy kiépítésének a XIV. század harmadik negyedére való keltezésével. Vö. TAKÁCS Imre, *Királyi udvar és művészet Magyarországon a késői Ajou-korban*, in *Sigismundus, Rex et Imperator; Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387-1437* (szerk. Takács Imre; Budapest-Luxemburg 2006) 68-86, 69-71. Bár bizonyítási módszere, mellyel a búcsúengedély szövegét úgy értelmezte, hogy azt még az építés alatt lévő kápolna számára kérték, hibás volt, végkövetkeztetése mégis helyesnek bizonyulhat. A búcsúengedély szövegének első elemzői: Kumorovitz L. Bernáth és az általa felkért Gerics József igen gondos nyelvtani és történeti vizsgálattal kimutatták, hogy az engedélyt egy már elkészült kápolna számára kérték Vö. KUMOROVITZ L. Bernáth, *A budai várkápolna és a Szent Zsigmond-prépostság történetéhez*, in *Tanulmányok Budapest Múltjából* XV (Budapest 1963), 109-151, 117. Ugyanakkor az 1366. évi supplicatio szövegváltozatai sem egyeznek meg szó szerint, a kápolna hol már felépített jelzővel szerepel (Reg. Aven. Vol. 162. Fol. 578v), hol felépítéséről szólnak (Reg. Suppl. Vol. 43. Fol. 216r). Az irat(ok) nyelvi megformálása nem lehet útmutató arra nézve, hogy a kápolna a kérvény kiadásához képest pontosan mikor épült.

szólt.⁴⁰ A búcsúengedély nem részletezte, hogy a Szűz Mária egyház hol állt, sem azt, hogy kápolna (capella) lett volna. Csupán azt írja, a királyné lakóhelyén (in loco habitationis ipsius) volt. Ez a meghatározás éppúgy vonatkozhat a polgárvárosra, mint a királyi kúriára. Ugyanakkor a Szűz Mária egyházat a veszprémi egyházmegyéhez tartozónak jelölték meg, hasonlóképpen az 1366-ban említett kápolnához. A XIV. századi Visegrádon egyetlen másik Szűz Mária templomot ismerünk ebben az időszakban, a városi plébániatemplomot, mely azonban a források szerint a század első harmadától az esztergomi érsekség alá tartozott. Valószínű tehát, hogy az 1360-ban és 1366-ban búcsúengedélyt nyert Szűz Mária kápolna egy és ugyanazon egyházi intézmény, a kápolna felépítése tehát valamivel korábbra tehető, mint az 1360-as évek közepe.⁴¹

A kápolna régészeti maradványai az 1930-50-es években kerültek elő.⁴² Az északra tájolt, nagyméretű, egyhajós épület négyszakaszos hosszházát és egyszakaszos, poligonális záródású szentélyét bordás keresztboltozat fedte. Nyugati falát nagy, mérműves ablakok törték át. Szentélyének keleti oldalához sekrestye csatlakozott, ahonnan csigalépcső vezetett az emeletén lévő oratóriumba. Az oratóriumot kőhid kötötte össze a palota felső kertjével, és azon keresztül a királyi lakóépületnek második szintjén feltételezhető királynői lakosztállyal. A kápolna nyugati homlokzata előtt kisméretű terasz helyezkedett el, amin a diadalív támpillére előtt kerek habarcsalapozást találtunk, amely talán egy szobor számára készült. A kápolna falait kívülről fehér alapon vörös kváderfestéssel borították, a belsőben a faragott kő tagozatokat sárgára festették. A belső fal-síkokat is kifesthették, de a belső vakolatból csak apró töredékek kerültek elő az ásatások során. Feltehetően a kápolna eredeti padlózatát burkolták azok az állatalakokkal és geometrikus mustrákkal díszített padlóteglák, amelyeket a hajóban a Mátyás-korban újrarakott padlóburkolathoz is fel-

⁴⁰ Archivio Segreto Vaticano, Registra Supplicationes Vol. 33. Fol. 82r.

⁴¹ A szakirodalomban az 1360. évi adat régóta ismert, de azt mindeztidáig a városi Szűz Mária plébániatemplomra értelmezték. Vö. BOSSÁNYI Á., *Regesta Supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak. II. VI. Ince pápa (1352-62)* (Budapest 1918) 251. sz. Bossányi a regeszta közlésekor a városi plébániatemplommal azonosította az 1360-ban búcsút nyert templomot. Arra az adatra hivatkozott azonban, melyben a visegrádi plébános 1338–42 között a veszprémi egyházmegyéhez tartozó bakonybéli apát helyett fizette be a tizedet (vö. 61. jegyzet), ezzel tévesen a visegrádi plébánost Veszprém alá tartozónak tekintve, és a plébániát az 1360. évi egyházzal azonosítva. BOSSÁNYI II. 251. sz. 1. j.: *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára I-IV* (Budapest 1896-1908) II, 90. A tizedfizetés azonban nem a visegrádi Szűz Mária plébániára vonatkozott, s mivel az az esztergomi érsek alá rendelt exempt egyház volt, nem lehet azonos az 1360-ban említett veszprémi egyházmegyéhez tartozó kedvezményezett Szűz Mária templommal.

használtak.

A kápolnát a palota Mátyás-kori újjáépítése idején tovább gazdagították. Kicsérélték a tetőzetét: a diadalív fölé 60°-os meredekségű, hatalmas keresztvirággal díszített oromzatot emeltek.⁴³ Az új tetőszerkezetet sárga, barna, zöld mázas cserepekkel borították. A szentély padlóját kicsiny, négyzetes, mázas padlótéglákkal burkolták. A hajó padlójának déli végébe terrazzo készült, a többi részt téglapadlóval fedték, amelybe beépítették a régi, mintás téglapadló még használható darabjait.⁴⁴ A kápolna bejáratával szemben, nagyjából az épület középtengelyében feltehetően keresztelőkút számára kialakított kerek mezőt képeztek ki a padlóburkolaton. A hajó déli végébe faoszlopokra támaszkodó karzatot emeltek, amelyre a délkeleti palotaépület nagyterméből fahíd vezetett át. A hajó keleti oldalfalának délről számított harmadik boltszakaszában erkélyt helyeztek el, amelyre külső lépcsőház vezetett fel. Az erkély nagy, reneszánsz gyámköveit Mátyás király és Beatrix királyné címerei díszítették.⁴⁵ Az egyik gyámkövön fennmaradt készítésének 1482 vagy 1485-ként kiegészíthető évszáma. A gyámkövek eredetileg boltívet hordhattak, amely felett az erkélyt falazott, reneszánsz párkánnyal lezárt mellvéd ölelte körül. Feltehetően ezen az erkélyen állt az az ezüstsíppal díszített orgona, amelyet Oláh Miklós is említ 1535-ben írott Hungaria című művében. Szintén Oláh ír a kápolna három „alabástrom” oltáráról és tabernákulumáról.⁴⁶ Az ásatások során ez utóbbinak carrarai márványból faragott és aranyozott töredékei kerültek elő rekonstruálható állapotban. A reneszánsz tabernákulum az egyik legrangosabb firenzei szobrászműhelyben készülhetett, és készen szállíthatták Visegrádra.⁴⁷ A kápolna leletanyagából ismerünk még néhány finoman faragott carrarai márvány töredéket, amelyekről nem dönthető el, hogy a tabernákulum külső

⁴² BUZÁS G., *A visegrádi királyi palotakápolna ásatása*, in *Archaeologiai Értesítő* (1991) 63-84.

⁴³ BUZÁS, *Lapidarium Hungaricum* 2, 36, 113. kat. 185.

⁴⁴ HOLL I., *A visegrádi palota kápolnájának padozata*, in *Archaeologiai Értesítő* (1954) 192-196.

⁴⁵ BUZÁS, *Lapidarium Hungaricum* 2, 115. kat. 190.

⁴⁶ „Introrsus ad latus arae in radice montis, quae paulo elevatior est, extat sacellum amaenissimum operibus musaicis, ut aliae etiam pro majori parte aedes, stratum, in quo instrumentum est musicum preciosum, quod vulgo organum vocat, fistulis nonnullis argenteis ornatum, praeterea reservaculum corporis Dominic et tria altaria cum structuris et tabulis ex alabastro purissimo inaurato fabrefactis.”: DERCSÉNYI – HÉJJ II, 420.

⁴⁷ RÉTI M., *Visegrád reneszánsz szobrászatának újabb kutatásai*, in *Horler Miklós hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok* (Művészettörténet – Műemlékvédelem IV) (Budapest 1993) 219-237, 219-225.

kereteléséből és tartozékaiból vagy az Oláh által említett három oltárból származtak-e.⁴⁸ Az oltárok közül csak a főoltárnak és a diadalív előtt álló nyugati mellékoltárnak került elő a vörösmárvány lépcsőkkel díszített talpzata. Az oltárokhoz vagy a tabernákulumhoz tartozhatott a Visegrádi Madonna néven ismert vörösmárvány, reneszánsz lunettadombormű,⁴⁹ a firenzei Gregorio di Lorenzo munkája.⁵⁰ A lunetta akrotérionfiguráiból kettő – egy tubát fújó és egy könyvet tartó puttó alakja – szintén fennmaradt.⁵¹

Az Anjou-korban létezett egy másik királyi kápolna is a palota közelében, ezt azonban nem a veszprémi, hanem az esztergomi egyházmegyéhez sorolták. Ez volt a Szent György kápolna, amely a visegrádi ferences kolostor V. Márton pápa által 1424. és 1425. június 27-én kiadott alapítási engedélyeiben tűnik fel először. Az oklevél szerint a Zsigmond király a királyi elődei által használt kápolnát, mivel már hosszú ideje használaton kívül állt az obszerváns ferenceseknek adta.⁵² Mivel a ferences kolostor a királyi palota közvetlen szomszédságában állt, így a kápolna is a palota közelében lehetett. Mindez arra vall, hogy a Szt. György kápolna egy Anjou-kori palotakápolna volt.

A visegrádi Szt. György kápolna a XVI. század elejéig fennállt. Egy keltezetlen, de feltehetően Jagelló-kori oklevél szerint a király Imre prépostot kinevezte a Szt. György kápolna rektorává, azzal a feltétellel, hogy gondoskodik a kápolna renoválásáról.⁵³ Úgy tűnik a király ezen kísérlete a kápolna rendbehozatalára nem járt sikerrel, ugyanis nem sokkal később a ferencesek a kápolna lebontásáért folyamodtak Nyási Demeter esztergomi érseki vikáriushoz, annak érdekében, hogy a kápolna köveit templomuk új tornyának építéséhez használhassák fel. Meg is kapták a bontási engedélyt, azzal a feltétellel, hogy a kápolna helyén állítsanak egy keresztet és a kápolna védőszentjének napján körmenetben vonuljanak ki ide.⁵⁴ Talán nem véletlen, hogy csak 1541-ben, pár évtizeddel az Anjouk

⁴⁸ MIKÓ – TAKÁCS 338. kat. VII-8/a (Mikó Árpád közlése).

⁴⁹ A dombormű a Párkányhoz közeli Karván bukkan fel 1863-ban, egy házba befalazva. Tulajdonosai akkor úgy tudták, hogy a visegrádi palotakápolnából származik. Vö. BALOGH J., *A művészet Mátyás király udvarában I* (Budapest 1966) 251.

⁵⁰ A művész azonosításához: Alfredo Bellandi, katalógustétel, in *Masterpieces of Renaissance Art, Eight Rediscoveries*, Salander O'Reilly, New York, 2001, 39 (Gentilini javaslatára); PISANI, Linda, *Per il 'Maestro delle Madonne di marmo': una rilettura ed una proposta di identificazione*, in *Prospettiva* 106-107 (2002) 143-165.

⁵¹ MIKÓ – TAKÁCS 335. kat. VII-4,5 (Buzás Gergely közlései).

⁵² LUKCSICS P., *A XV. századi pápák oklevelei I* (Budapest 1931) 818.

visegrádi Szt. György palotakápolnájának bontása után jelenik meg először adatolhatóan a Kolozsvár Márton és György szobrászok által készített Szt. György szobor a prágai várban.⁵⁵ Nem zárható ki, hogy a szobor eredetileg a visegrádi Szt. György királyi palotakápolna számára készült, és csak a kápolna bontása után szállíttatta Ulászló a prágai várba, ahol éppen ebben az időben fejeződött egy másik jelentős Szt. György egyház, a bencés apácakolostor felújítása. Sajnos amíg a visegrádi Szt. György kápolna régészeti maradványai nem kerülnek elő, mindez csak feltételezés lehet.

2.3. A késő középkori polgárváros templomai (M.O.)

A tatárjárás után felépített királyi vár alatt kialakuló váralja település a XIV. században királyi várossá emelkedett. Károly Róbert ide helyezte székhelyét, ezzel rezidenciavárossá alakult, és valószínűleg a polgárvárosoknak járó kiváltságokat is megkapta.⁵⁶ Területén több egyházi intézmény állt: plébániatemplom, szerzetesi templomok. Visegrád a veszprémi egyházmegyébe tartozott, ám egyes templomai, például a plébániatemplom is – valószínűleg királyi alapításnak köszönhetően –, exemptek voltak. Ez egyházi jogi szempontból kiváltságos helyzetet jelentett: közvetlenül az esztergomi érsek joghatósága érvényesült felettük, a területileg illetékes püspök hatásköre alól mentesek voltak.

2.3.1. Szűz Mária plébániatemplom (M.O.)

A város plébániatemploma a Szűz Mária templom volt. A róla fennmaradt első írott adat 1327-ből származik, még védőszentjének feltüntetése nélkül. Egyházi peres ügyben említették. Az esztergomi érsek rátette a kezét néhány, a veszprémi püspököt illető tizedjövedelemre, ami ellen Henrik veszprémi püspök panaszt emelt.⁵⁷ A felsorolt tizedkötéles

⁵³ BÁRTFAI SZABÓ L., *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig* (Budapest 1938) 305, 1177. sz.

⁵⁴ KUMOROVITZ 109-151, 138, 57. jegyzet; KARÁCSONYI J., *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig* II (Budapest 1924) 212.

⁵⁵ BOEHM, Barbara Drake – FAJT, Jiří (szerk.), *Prague, the Crown of Bohemia, 1347-1437* (New York-New Haven-London 2005) 162. kat. 32 (Barbara Drake Boehm közlése).

⁵⁶ ZSOLDOS A., *Pest megye monográfiája* (Budapest 2001) 1/2. 111. (217. j.)

⁵⁷ KNAUZ F., MES I-II (Strigonii 1874-1882); DEDEK L., MES III (Strigonii 1924); DRESKA G. – ÉRSZEGI G. – HEGEDŰS A. – NEUMANN T. – SZOVÁK K. – TRINGLI I., MES IV (Strigonii-Budapestini 1999) Vol. III. 715.

plébániatemplomok mind a veszprémi egyházmegyébe tartoztak, ám nagy részük királyi alapítású volt.⁵⁸ Az esztergomi érsek feltehetőleg emiatt tartotta érseki fennhatóság alá tartozóknak a templomokat. Az ügy kiemeléséről nem maradt fenn közvetlen forrás. A visegrádi plébániát tekintve kezdeményezése sikeres lehetett, mert néhány évvel később, az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékben a visegrádi plébániát már az esztergomi egyházmegyéhez tartozóként sorolták fel.⁵⁹ A tizedjegyzékben az egyház titulusa továbbra sem szerepelt. A feljegyzésből tudjuk, hogy István visegrádi plébános esküje szerint egyháza jövedelme 10 márka volt, tehát 1 márka tizedet kellett fizetnie. A templomot először 1338-ban említették védőszentjével együtt.⁶⁰ Nekksei Demeter tárnokmester visegrádi telkének egy részét, mely szomszédos volt a Szűz Mária templommal, Jobbágyi Miklós familiarisának adta. Az ezt követő, 1338–1342 közötti pápai tizedjegyzékben a plébánia önálló tizedfizetéséről nem volt említés. A veszprémi egyházmegyéhez tartozó bakonybéli apát helyett fizette be a visegrádi Szűz Mária János plébánosa a tizedet.⁶¹

A plébániatemplom kiváltságos állású, exempt plébánia lehetett. Az 1327. évi, veszprémi és esztergomi egyházi főméltóság közötti per utalt erre, s az ezután következő források már következetesen a területileg illetékes püspökségek alól kivett plébániák között sorolták fel a visegrádit. A legfontosabb ilyen jellegű forrás az 1397. évi esztergomi visitációs jegyzék.⁶² A jegyzékekben nem szerepelt a templom védőszentjének megjelölése, ami arra mutat, hogy a Szűz Mária a város egyetlen plébániatemploma lehetett. A templom jelentőségét jelzi, hogy Károly Róbertet halála után itt ravatalozták fel, mielőtt Budára és Fehérvárra vitték volna.⁶³

A templom Visegrad magyar városrészében állt, közvetlenül a

⁵⁸ JANKOVICH M., *Buda-környék plébániáinak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye*, in *Budapest Régiségei* 19 (1959) 72.

⁵⁹ „Item dominus Stephanus plebanus de Vissiegrad in ecclesia Sancti Iohannis extimavit iuratus beneficium valere ultra X marcas, solvit unam marcam, est dyocesis Strigoniensis.”: *Monumenta Vaticana historiam regni Hungarie. Vatikáni Magyar Okirattár*, Series I, Tom. I (Budapest 2000) 197.

⁶⁰ Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (MOL DL) 57087.

⁶¹ *Monumenta Vaticana historiam regni Hungarie. Vatikáni Magyar Okirattár*, Series I, Tom. I (Budapest 2000) 411; *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára I-IV* (Budapest 1896-1908) II, 90; ERDÉLYI L. – SÖRÖS P., *A pannonthalmi Szent-Benedek-rend története I-XII* (Budapest 1902-1916) VIII, 310 (itt titulusa elírva: Szent Márton plébánia).

⁶² IX. Bonifác 1389. november 14-i oklevele: FEJÉR G., *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis I-XI* (Budapest 1829-1844) VI, 1, 350. A szövegkiadás hibásan 1295-öt jelöl meg kibocsátási évnék. Erre Gárdonyi Albert hívta fel a figyelmet. Vö. GÁRDONYI A., *Városi plébániák kiváltságos*

hegy alatt, a város főútjának keleti oldalán. (A XIV. században a város magyar és német részre oszlott.) Helyszínére az 1338. évi telekadásvétel határjárása mutat rá. A templom ekkor több telekkel volt határos, melyeket vegyesen előkelők vagy polgárok laktak. Az 1330-40-es évek plébánosáról, bizonyos Jánosról több forrás megemlékezett. Köztisztületnek örvendhetett: 1343-ban Druget Vilmos nádor telke egy részét hagyta rá és fivérére. A plébános egyúttal Erzsébet anyakirályné különleges káplánja volt.⁶⁴

2.3.2. Szt. László kolostor (M.O.)

A plébániatemplom mellett a polgárváros másik egyházi intézménye a XIV. századi források által emlegetett Szent László kolostor volt. Rendi hovatarozásáról nem maradt fenn adat. 1414-ből ismerünk egy bizonyos Benedek testvért, aki egy visegrádi Ágoston rendi kolostorban élt.⁶⁵ Noha a kolostor védőszentjét az oklevél nem ismertette, lehetséges, hogy az ágostonos kolostor megegyezett a Szent László kolostorral, más ismeretlen kolostorról ebből az időszakban nem tudunk.⁶⁶

A Szent László kolostor helyszínére a XIV. század derekáról fennmaradt adatok utalnak.⁶⁷ A plébániatemplomhoz hasonlóan szintén a magyar városban állt, körülötte előkelők házai, a királyi kamara és pénzverők házai helyezkedtek el.

2.4. A városi templomok ásatásai (M.O.)

Visegrad késő középkori városának területén, a királyi palotán kívül eddig három egyházi intézményt tártak fel részlegesen. A palota mellett közvetlenül, dél felől a ferences templom maradványait, ettől

---

állása a középkorban, in *Károlyi Árpád emlékkönyv* (Budapest 1933) 164. Ezután az 1397. évi visitációs jegyzék: KOLLÁNYI F., *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis anno 1397 I–II*, in *Történelmi Tár* (1901) 244; valamint a IX. Bonifác-féle 1400. évi bulla: KOLLER J., *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum III* (Posonii 1784) 221; és II. Pius 1464. évi bullája: *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára I–IV* (Budapest 1896–1908) II, 173.

⁶³ THÜRÖCZY J., *A magyarok krónikája* (Budapest 1980) 227.

⁶⁴ Az 1343. évi telekadományról és királynéi megerősítéséről: *A Zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I–XII* (Budapest 1871–1931) XII, 12–15.

⁶⁵ *Zsigmondkori oklevéltár IV* (Budapest 1994) 2644. sz.

⁶⁶ A szakirodalom is így azonosítja: TARI E., *Pest megye középkori templomai* (Szentendre 2000) 169; ROMHÁNYI B., *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon* (Budapest 2000) 73–74.

⁶⁷ 1355: MOL DL 4561; 1356: MES IV, 122.

délre, a mai városközpont, azaz a történeti magyar város területén két további templom maradványát. Utóbbiak a Széchenyi u. 4-10. sz. és a Fő u. 71-75. sz. telkek alatt húzódtak. Mindkét templom a XIV-XV. században működött.

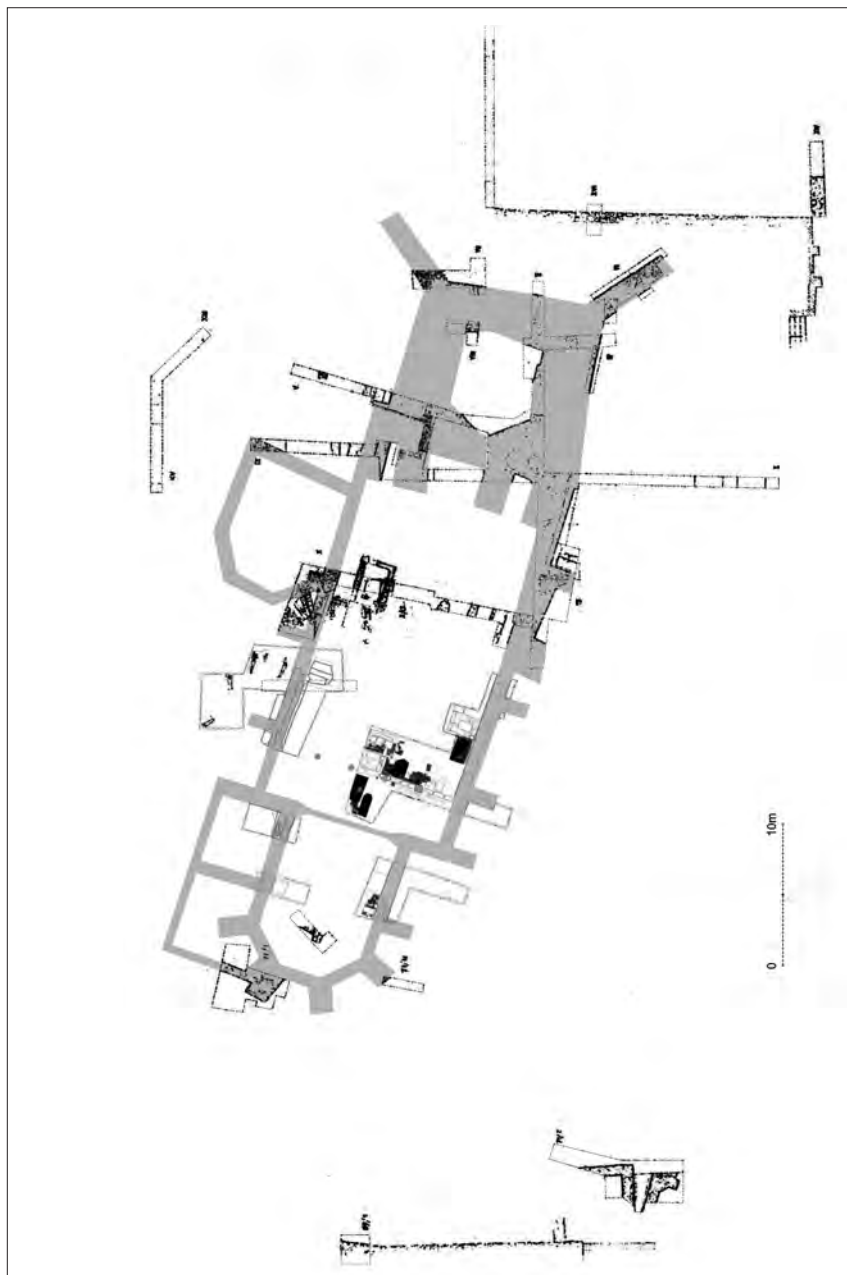
2.4.1. Széchenyi u. 4-10. sz. alatti templom régészeti maradványai (M.O.)

A Széchenyi utca 4-10. területére eső templom északkelet–dél-nyugati tájolású volt. A történeti város déli széléhez viszonylag közel húzódott, a pataktól délre.⁶⁸ Eddigi régészeti kutatásai (1976, 1980, 2003) szentélyét, valamint a szentélytől 44 méterrel délnyugatra egy ide tartozó épületrészt, talán tornyot hoztak felszínre. A szentély nagy része kibontásra került. A nyolcszög öt oldalával zárult, egy boltszakaszos volt, kívül támpillérekkel megerősített. Belső szélessége 6.7 méter volt. A töredékes, virágindával és kereszttel díszített zárókő, amely a közelben került elő, nagysága és bordaindításainak méretei alapján nagy valószínűséggel a szentély záróköve volt. A támpillérek 3 m hosszúak voltak, kettőt tártak fel. A szentélyt padlótéglával burkolták, a téglák fektetőhabarcsa megmaradt. A szentélyen belül 13 sírt tártak fel, köztük gyermeksírt is. A szentély mindkét oldalán 7 méter távolságban egy-egy falcsont került elő. Értelmezésük bizonytalan, cinterem vagy oldalkápolna falai lehettek. A szentélyzáródástól mintegy 44 méterrel délnyugatra egy meglehetősen vastag falú épület falait és falsarkát tártuk fel. Vastagsága és jellege alapján valószínűleg toronyként értelmezhető, ám bizonytalan, hogy a templommal össze volt-e építve. A templomhajó keleti és nyugati zárófala ezen a ponton ugyanis nem került elő. A toronyépítmény nyugati oldalához fal nem csatlakozott. A templom pontos hossza nem állapítható meg, valószínűleg, hogy 44 méternél rövidebb volt.

A templom maradványai a rétegek és az előkerült faragványanyag alapján a XIV. századra keltezhetők. A falak a XIV. század második felében már biztosan álltak, a szentélyben feltárt sírokban Nagy Lajoskori denárok kerültek elő. A faragványok ezen túlmenően két építési periódust mutattak: 1. Az 1330-40-es évekre tehető időszak. Az egyik

⁶⁸ Az ásásokat 1976-ban és 1980-ban Héjj Miklós, Szöke Mátyás és Gróh Dániel végezték. *Régészeti Füzetek* Ser.1. Nr. 30 (1977) 72; *Régészeti Füzetek* Ser.1. Nr. 31 (1978) 121-122. 2003-ban déli területén folytattunk feltárást Buzás Gergellyel és Kováts Istvánnal. Az eddigi ásatási eredmények összefoglalása: MÉSZÁROS O., *Kirchenforschungen 1976 bis 2003 in Visegrád, Széchenyi-Straße 4-10. Visegrád*, (Széchenyi u. 4-10. sz. alatti templom kutatásai 1976-2003 között), in *Folia Archaeologica* 53 (2007) 203-234.

⁶⁹ A Széchenyi u. 4. sz. tulajdonosa, Zeller Márton ajándéka a Mátyás Király Múzeum számára. BUZÁS – BODÓ – DEÁK 34, 66. kép.

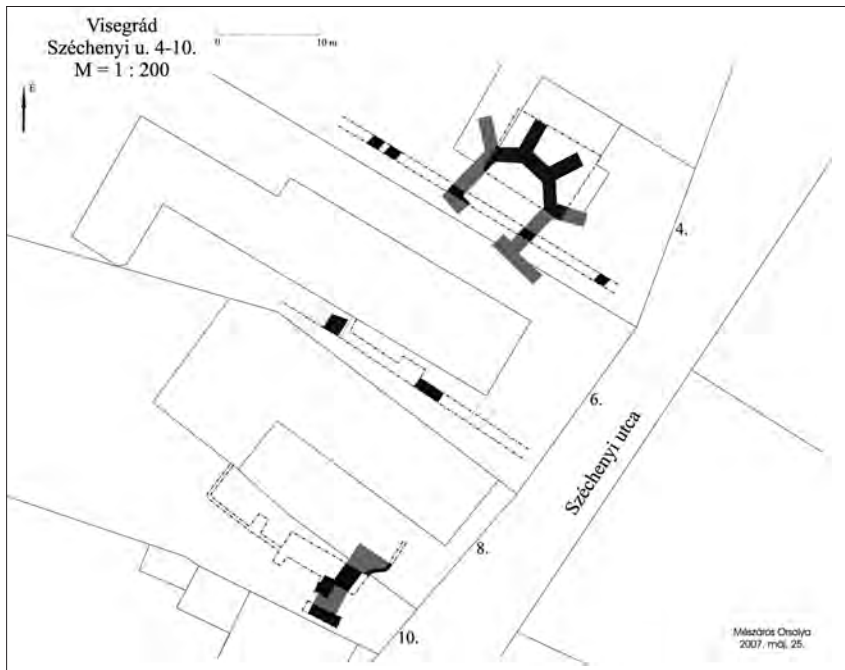

*A visegrádi Fő u. 71-75-ben feltárt templom alaprajza
(Buzás Gergely rajza).*

(szentélyből való?) ablakkeret⁶⁹ szoros rokonságot mutatott a XIV. század negyvenes éveire keltezett, a későbbi királyi palota területén működő kőfaragóműhellyel és a befejezetlen Anjou-kápolna faragványaiával.⁷⁰ 2. A XIV. század utolsó harmadának időszaka. A faragványok egyik legtekintélyesebb darabja egy igen nagy méretű, az Árpádok vágásos címerével és Anjou-liliomokkal díszített zárókő, mely szintén királyi műhellyel, a XIV. század utolsó harmadára datált palotakápolnával mutatott rokonságot. A zárókő bordaprofilja megegyezett a palotakápolna hevederbordájának profiljával.⁷¹

2.4.2. Fő u. 71-75. sz. alatti templom régészeti maradványai (M.O.)

A Fő u. 71-75. sz. telkek alatt húzódó templom a mai Fő utca keleti oldalán állt. Tájolása északkelet–délnyugati irányú, kiterjedése – jelenlegi ismereteink szerint – megközelítőleg 60x15 méter volt. A templom feltárását 1955-ben kezdte meg Héjj Miklós, a déli épületlezáras és a hozzá kapcsolódó torony kutatásával. Munkáját egy évvel később Sop-

A visegrádi Széchenyi u. 4-10-ben feltárt templom alaprajza (Mészáros Orsolya rajza).

roni Sándor folytatta, a templom belsejének kutatásával.⁷² A szentélyből csupán néhány részlet ismert. 2006-ban Buzás Gergely és Kováts István folytattak ásatást a diadalív és a szentélyrekesztő magasságában.⁷³

2.4.2.1. Torony

Az 1955-56. évi ásatások során feltárták a templom déli végéhez csatlakozó templomtornyot. A torony szabálytalan négyszög alaprajzú, körülbelül 15x15 méter kiterjedésű volt, délkeleti és délnyugati sarkán támpillérekkel megerősítve. Vastag falai, mintegy 3.5-5 m közöttiek voltak. A torony belseje eltérő formájú, szabálytalan öt- vagy hatszögletű volt. A torony és a templomhajó zárófalai között nem észleltek falelválást, a kettő egy időben épülhetett. A torony csaknem a templomhajóval megegyező szélességű volt. A templom belső része gazdagon festett volt, színes geometrikus és figurális motívumokkal díszített freskótöredékek kerültek elő több árokban a templom pusztulási rétegéből. Az északnyugati saroknál húzott árkokban (1, 2. árok) vakolat- és festett freskótöredék került elő, több faragott kő és egy mérmű töredéke. A fal vastagsága ezen a ponton 3.5 m volt. A torony délnyugati és délkeleti oldalán lévő támpilléreit részben feltárták (6, 7, 8. árok). A hegy felőli, délkeleti pillérnél a falalapozást keresve 4.6 méter mélységig hatoltak le az ásatók. Az altalaj fölötti vékony köves rétegből XIII-XIV. századi leletek kerültek elő; a fölötté lévő agyagos átégett rétegből XIV-XV. századi kerámia. A torony a déli oldalon 3.3 m vastag volt. A támpillér hossza a délnyugati saroknál 6.3 m hosszú volt.

A templomhajó nyugati homlokzati falának külső síkjánál nyugat felé merőlegesen induló falindítást figyeltek meg, mely külső építményre vagy támpillérre utalt. Ezen a ponton 120 cm mélységben faragott kéztöredék került elő, nem messze bolygatott sírokat találtak. A fal alapozása 3.8 méter mélységben bukkant elő, másik falra épülve. Ennek

⁷⁰ BUZÁS – BODÓ – DEÁK 19, 31-34.

⁷¹ A Széchenyi utcai templom zárókövére: MAROSI E. – TÓTH M. – VARGA L., *Művészet Nagy Lajos király korában. 1342-1382* (Székesfehérvár 1982) 233, 125. kat. (A katalógusba való felvétele idején restaurálás alatt állt.) Részletesebb közlése: MÉSZÁROS O., *Kirchenforschungen* 220-221, 233 (13. sz. kép). A palotakápolna bordaprofilja: BUZÁS G., *Lapidarium Hungaricum* 2 (Budapest 1990) 80, 7. kat., 217. kép.

⁷² Ásatási dokumentáció: MKM Adattár, Ltsz.: 1955.94.: Fő u. 75. és 73. sz. telkeken nyitott 1–16. árok, továbbá a 71. sz. telken 71/1–4. árok és 69. sz. telken 69/1. árok. Továbbá: MKM Adattár, Ltsz.: 1956.139–150.: Fő u. 73. sz. telken a 10. árok alaposabb kutatása, valamint a 10/a, b, c árkok megnyitása. A kutatási eredmények közöletlenek.

⁷³ BUZÁS G., *Visegrád egyik középkori templomának feltárása*, in *Műemlékvédelem* (2007/1) 43-54.

szerepe és kora nem tisztázott. A templomhajó délkeleti oldalán további kutatóárkot nyitottak (9. árok). A falon kívül 70 cm mélységben járószintet találtak, 110-160 cm közötti rétegben három szerezsenfejes denár került elő.

2.4.2.2. Kripta

Az 1956. évi ásatás során a templombelsőben kriptát tártak fel, és egy keleti falhoz csatlakozó oldalsó építmény (kápolna?) lépcsőindítását. A kripta feltárására szolgáló kutatóárok (10. árok) 10 méterrel északra húzódott a toronytól, a keleti oldalon. A kutatóárok már a Fő u. 73. sz. ház kertjébe esett. A templom keleti oldalán rézsűsen kifelé, északkelet felé induló lépcsősorra bukkantak, melynek lepusztult kövei közé másodlagosan faragott ablakkeret darabját helyezték. A lépcső és a lépcsőt délkelet felől határoló fal a hajó elfalazott ajtónyílásába torkollt. Az ajtó szélessége hozzávetőlegesen 135 cm volt. Az ajtónyílás két szélén gótikus profilozású ajtóbéllet lábazati tagozata volt, az északnyugati kibontották. A lépcső ajtónyílásba vezetésekor a lépcsőfok és a profilált lábazat közötti 10-15 cm-es hézagot habarccsal töltötték ki. A délkeleti oldalon a lépcső ferde síkú határoló falát bekötötték az ajtóbélletbe. Ez a béllet egy kőosztással magasabban maradt meg, mint a jobb oldali. A határoló falat tehát az ajtó befalazása után építhették ide. Az elfalazott ajtónyílás előtt, a templom belsejében 140 cm mélységben rossz megtartású padlótégla jelentkezett. A padlótégla a fal mentén jobban megfigyelhető volt, itt 1-2 cm vastagságú habarcsba volt rakva. A fal vakolata a téglapadló alá nyúlt, ami azt bizonyítja, hogy a téglapadló egy későbbi periódus szintje lehetett. A padlótéglával rakott járószint alatt törmelékes réteget bontottak ki, sírokkal. A téglapadló alatt jelentkezett egy nagyméretű, 165 cm széles lépcsőfok is, mely az elfalazott ajtó előtt állt. A hozzá tartozó padlószintet azonban nem lehetett pontosan megállapítani, mert a környező sírbeásások erősen megbolygatták. A lépcső déli széle mellett, a téglapadló alatt 40-45 cm-rel habarcsleöntéses padlószintet találtak, mely a lépcső aljával volt egy magasságban. Elképzelhető, hogy ez volt a hozzá tartozó padlószint. A téglapadlós járószint fölött vörösmárvány reneszánsz feliratos kőlap és medence részei kerültek elő, egyiken EGRAD felirattal. Találtak továbbá több építészeti faragványt: profilált ablakkeret-töredéket, faragott osztrudakat, kőrözsza töredékét, valamint freskó- és üvegdarabokat.

A templom keleti, külső oldalán is folytattak kutatást. A lépcsőtől keletre, a templom hajójára merőlegesen másik falindítást találtak, mely a felszín alatt 240 cm-rel húzódott. Alapozása nem került elő, mélyebben

kellett lennie 265 cm-nél, a bontás ugyanis eddig a szintig haladt. A fal (támpillér vagy oldalépítmény része?) nem lehetett egyidős a lépcső kialakításával, mert a lépcső nekiütközött volna a támpillérnek.

A templomon belül, a kifelé induló lépcsősortól, illetve a keleti hajófaltól 3.4 méterre, a téglapadlós szint alatt boltozott kriptá maradványát tárták fel. Észak-déli hossza 310 cm volt, szélessége (kelet–nyugati irány) 240 cm, falainak vastagsága bizonytalan. (Északi falát 37, nyugati falát 36, keleti falát 33 cm vastagságúnak dokumentálták, ám másutt 50-60 cm vastagságúnak írták le.) Boltozata részben beomlott, de megmaradt felszínén több törési sáv volt figyelhető. A boltív felső részét habarcsba rakott téglával dolgozták egyenesre. A kriptá kerítőfalának teteje és a felette húzódó téglapadló kapcsolata nem világos. A dokumentáció nem egyértelmű a tekintetben, hogy a téglapadló habarcsos alapozása egy szintben volt-e a kriptá falkoronájával, vagy felette húzódott. A kriptá kibontása során 18 sírt tártak fel, ezek változóan 80-130 cm mélységben helyezkedtek el. A bolygatatlan altalaj 244 cm mélységben jelentkezett. Több sír korábbi volt a kriptánál, ugyanis benyúltak a kriptá kerítőfalai alá. A boltozott helyiség északnyugati sarkában 85x70 cm nagyságú pilléralapozást tártak fel. A kriptának az ásatás során négy periódusát különítették el: 1. az altalaj fölé ásott sírok (beleértve a pilléralapozás alatti sírokat), 2. a pilléralapozás és a kriptá elkészítése, 3. további sírok elhelyezése (pilléralapozás fölött is), 4. a boltozás és a téglapadló elkészítése. A boltozat a templom pusztulásakor szakadhatott be, de a kriptá ekkor már részben feltöltődött. A boltozat valószínűleg csak az északnyugati részt fedte, míg a keleti oldalon a boltváll az oldalfaltól 40 cm-re támaszkodott a falpadkához. A szabálytalanul rakott falpadkát a felmenő fal belső oldalán képezték ki. A boltozat tetejét kisebb-nagyobb kövekkel vízszintesre egyengették, melyre a habarcsimítás került. A kriptá boltozott részének körítőfala északkeleti külső sarkánál, a téglapadló szintje alatt 50 cm-rel a törmelékes rétegből faragott, vörösre festett oroszlánfej-töredék került elő.

2.4.2.3. Szentélyrekesztő környéke

A 2006. évi ásatások alkalmával a diadalív környezetét vizsgálták. Előkerült a szentélyrekesztő alapozása, az előtte elhelyezkedő népoltár és több, padlóba mélyített sírkő.⁷⁴ A szentély két oldalfalát is megtalálták, a keletre eső sekrestye egy részét, valamint a templomtól

⁷⁴ Elsődleges ásatási jelentés: BUZÁS G., *Műemlékvédelem* (2007/1) 43-54.

keletre elhelyezkedő temető részletét. A templom szentélyét téglapadló burkolta, mennyezete boltozott volt. A keleti sekrestye habarcspadlója előkerült; a sekrestyét is bordás boltozat fedte. A templom keleti hajófalán, nem messze a fentebb ismertetett, kifelé nyíló, lépcsővel ellátott ajtótól, egy mellékoltár falmagját találták meg. A nyugati falnál szintén tártak fel mellékoltárt. A nyugati oldalon szentélyrekesztő alapozását tárták fel, és lépcsőjét. A lettnerlépcső előtt oltár asztalának és lépcsőjének falazatát tárták fel, melybe másodlagosan számos faragott követ építettek be. A lépcső előtt a hajó padlójában több sírkövet tártak fel, ezek XIV. századi, városi polgárok sírkövei voltak.⁷⁵ A legkorábbi sírkövet 1359-60 körül helyezték a templom padozatába. A nyugati és keleti hajófal külső oldalát támpillérek tagolták.

2.4.2.4. A szentély környékén talált falak

A Fő u. 71. területén három kutatóárkot húztak, melyben az előkerülő falcsonkok nagy valószínűséggel a szentéllyel hozhatók kapcsolatba. A kutatóárkok a kriptától 27 méterrel észak(kelet)re húzódtak. A keleti oldalon 90 cm mélységben feltárt fal lehetséges, hogy a szentély egyik támpillére volt. Ehhez csatlakozott egy merőleges, északnyugat-délkeleti irányú fal, 50 cm mélységben. A két fal viszonyáról, kötéséről nincs adat. Az utóbbi talán a sekrestye északi fala lehetett. (71/1. árok). A falak körzetében kevés XV-XVI. századi lelet került elő, és elszórtan emberi csontok. Nem messze innen, a délnyugatra húzott árokban (71/3. árok) 150 cm mélységben falat észleltek. Helyzete alapján a szentély oltár-alapozása lehetett. A padlószint itt magasabban, 140 cm-en jelentkezett. Előkerült egy hatszögletű, festett kötödédék, továbbá freskötödédékek és ólomablak üvegdarabjai. A templom(szentély)től jóval nyugatabbra húzott árokban (71/2. árok) 50 cm mélyen falsarok került elő, melyből kelet és észak felé indultak ki a falak. A falsaroktól nyugatabbra másik falsík jelentkezett, melynek északnyugati oldalán támpillér volt. A falaknak a templommal való összefüggése egyelőre teljesen bizonytalan.

2.4.2.5. Templomon kívüli területek

A templomtól északra, a Fő u. 69. területén húzódó kelet–nyugati irányú kőkerítésben középkori részleteket és egy ajtónyílást azonosítottak (69/1. szelvény). Az ajtónyílás 137 cm széles volt, küszöbkövel. A

⁷⁵ BUZÁS G., *Műemlékvédelem* (2007/1) 51-52.

⁷⁶ BUZÁS G. – LASZLOVSKY J. – PAPP SZ. – SZEKÉR GY. – SZÓKE M., *A visegrádi ferences kolostor, in Koldulólrendi építészeti a középkori Magyarországon, Tanulmányok* (Művészettörténet –

nyílástól északkeletre 90 cm mélyen kavicsos–habarcsos réteget, feltehetően padlószintet észleltek.

A templomtól délre, a Fő u. 75. sz. telken több külső árkot húztak. A toronytól közvetlenül délre falmaradvány nem, csak XIII–XV. századi kerámialeletek kerültek elő (12. árok); a hegyoldal, azaz kelet felé nyitott árokban falat szintén nem találtak (13, 15. árok). Itt bolygatott emberi csontok kerültek elő, ám a diadalív magasságában ép sírok is. Lehetséges, hogy a templom temetője a keleti oldalon volt. A toronytól délnyugatra húzott árokban szabálytalanul rakott köveket, talán útfelületet észleltek (14. árok, a 75. sz. telek pincebejáratával egyvonalban). Innen vörösmárvány-darabok, XIII–XV. századi asztali és díszedények darabjai jöttek elő.

Az eddig ismert írott és régészeti adatok egyelőre nem elegendőek a templomok védőszent szerinti azonosításához. Az írott források szerint mind a plébániatemplom, mind a Szt. László kolostor a magyar város területén állt, és a XIV–XV. század folyamán működtek. A feltárt templomok a régészeti adatok, a faragványok és a sírkövek alapján a XIV. század közepén már biztosan álltak. A Széchenyi utcai templom a XIV. századon belül valamivel korábbra keltezhető: a század első harmadára, míg a Fő utcai templom biztonsággal a század közepére. Utóbbi XIII. századi eredete nem igazolható biztosan. Kolostornégyszög eddig egyik templomhoz kapcsolódóan sem került elő.

Az oklevelek topográfiai adatai a Szűz Mária plébániatemplomot a hegy alatt állónak említették, a város főútja észak-déli vonalának keleti oldalán, mellette több épületcsoport helyezkedett el. A Szt. László kolostort szintén több épület vette körül, mellette, mögötte több ház állt. Mindkét feltárt templom a hegy alatt helyezkedett el, a Fő utcai a középkori út keleti oldalán, a Széchenyi utcánál a főúthoz való viszonyt nem ismerjük. A templomok egyértelmű azonosítása teljes régészeti feltárás nélkül egyelőre nem lehetséges.

2.5. Szűz Mária ferences kolostor (B.G.)

A királyi palota déli szomszédságában, a korábbi királyi kápolna mellett alapította meg Zsigmond király az obszerváns ferencesek kolos-

---

Műemlékvédelem) (Budapest 1994) 281–304; HALÁSZ Á. – MORDOVIN M., *Adatok a visegrádi ferences kolostor építéséhez*, in *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (Budapest 2002) 231–250; HALÁSZ Á., *A visegrádi ferences kolostor épülete és kőfaragványai* (szakdolgozat a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Középkori és Koraújkorai Régészet Szakára; Budapest 2003).

torát.⁷⁶ Minderről V. Márton pápa 1424. június 27-i okleveléből, illetve egy évre rá ugyanezen a napon kiadott bulláiból értesülünk, amelyekben engedélyezte a kolostor létrehozását, és beszámolt az alapítás körülményeiről.⁷⁷ A kolostor létrehozására 1424-1425-ben került sor, de az építkezések valószínűleg tovább húzódtak. A jelek szerint a kolostor Szűz Máriának szentelt temploma végül nem is a régi Szt. György kápolna helyén épült meg, hiszen a kápolna még II. Ulászló korában is létezett, de akkor már nem tartozott a kolostorhoz.⁷⁸ Az alapításnak különös jelentőséget ad, hogy a király kedvelt rezidenciájának tőszomszédságában a ferences rend új, szigorú ágának, az akkor még Magyarországon alig ismert obszervánsoknak épített kolostort. Benépesítésére ezért Zsigmond király Boszniából hívott szerzeteseket. Az alapításkor kiadott pápai bulla külön ki is emeli ezt a körülményt.

A XV. század közepén Visegrád hanyatlásával a jelek szerint a ferences kolostor is elnéptelenedett. Erre vall legalábbis az, hogy 1473. március 18-án Mátyás király a pápától engedélyt kért a visegrádi ferences kolostor építésére.⁷⁹ A kolostor újjáépítése a királyi palota újjáépítésével párhuzamosan, az 1470-80-as években meg is indult,⁸⁰ de a munka nagy része már Mátyás halála után, II. Ulászló idején készült el. A munkák utolsó szakaszát jelzi a már fentebb idézett, feltehetően 1511-ből származó oklevél, melyben a szerzetesek engedélyt kértek a régi kápolna elbontására, templomuk tornyának építése érdekében.⁸¹ Az újjáépítés 1513-ra fejeződhetett be, amikor március 15-én már a visegrádi kolostorban tartották az obszerváns ferences rendtartomány közgyűlését.⁸² Ettől kezdve egészen 1540-ig a kolostor sűrűn előfordul az írott forrásokban,⁸³ 1531 és 1537 között ismerjük a guardiánok névsorát, 1535-ből pedig azt is tudjuk, hogy a kolostorban a guardiánnal együtt nyolc szerzetes élt, akik közül négyen voltak papok.⁸⁴ A kolostor legkésőbb 1544-ben, a török hódításkor néptelenedhetett el.

A kolostor maradványainak feltárása 1981 óta folyik.⁸⁵ Az eddigi kutatások során sikerült meghatározni a templom alaprajzát. Teljesen fel-

⁷⁸ LUKCSICS 818.

⁷⁹ FRAKNÓI V. – LUKCSICS J., *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára III* (Budapest 1896-1907) 221.

⁸⁰ HALÁSZ – MORDOVIN 231–250, 239.

⁸¹ Lásd a 44. jegyzetet.

⁸² TOLDY F., *Franciscus: Analecta Monumentorum Hungariae I* (Pest 1862) 283.

⁸³ BUZÁS – LASZLOVSKY – PAPP – SZEKÉR – SZÓKE 281-304, 283.

tártuk a templom északi oldalához csatlakozó kerengőt, valamint a kerengő nyugati és keleti oldalához kapcsolódó kolostorszárnyakat, továbbá kutatásokat végeztünk a kerengőtől északra lévő külső udvarban is.

A kolostorudvar területén több periódusú, a XIII. század végéről és a XIV. századból származó faházak maradványai kerültek elő. A keleti kolostorszárny falaiba befoglalva szintén felismerhető egy, a kolostort megelőző kőépület néhány XIV. századi fala. A kolostor XV. századi építkezések tehát itt egy korábbi településrészt számoltak fel.

A Zsigmond-kori templom nagyméretű, keletelt, egyhajós épület volt, viszonylag rövid, poligonális záródású szentéllyel. Az egész templomot boltozat fedte. II. Ulászló korában új, a réginél hosszabb szentélyt építettek hozzá, melyet térgörbe elemeket is tartalmazó késő gótikus boltozattal fedtek.

A kerengőfolyosó szintén a Zsigmond-korban épült fel. Az udvarra néző csúcsíves árkádívei nem voltak beüvegezve. Az udvarra a keleti és a nyugati szárny közepén nyitott kapun és az északi szárny egyik ablakának szélén vágott ajtón keresztül lehetett kijutni. Az árkádívek alatt a folyosó belső oldalán ülőpadka futott végig. A déli kerengőszárnyban a folyosó és templom közös falán is ilyen padkát képeztek ki. Erről a padkáról kis lépcső indult, amely talán a templom orgonaerkélyére vagy karzatára vitt fel. Ebbe a folyosóba nyílt a templomhajó egyik kapuja is. II. Ulászló idején, a korábban famennyezetes kerengőfolyosót kétszer hornyolt bordás keresztboltozattal beboltozták. Mivel az északi kerengőszárny a többinél jóval szélesebb volt, ezt kéthajóssá alakították: középpütt nyolcszögű vörösmárvány oszlopok sorát állították fel, és erre támasztották a boltozatokat. Később, valamikor a XVI. század első felében, talán árvíz következtében megsüllyedt az oszlopsor alapozása, és az északi szárny boltozata beomlott. Ekkor a boltozatot már nem állították helyre, hanem valószínűleg famennyezettel pótolták. E mögött a folyosószakasz mögött nem volt kolostorszárny, viszont ide nyílt a kolostor bejárata.

---

⁸⁴ KARÁCSONYI (1924) 212.

⁸⁵ A kolostor maradványaira először 1962-ben Héjj Miklós akadt rá, de nagyobb ásatást a területen csak 1981-82-ben tudott végezni. Akkor még nem sikerült az előkerült falakat azonosítani, a romokat még a királyi palota részének tartották. Az azonosításra Szőke Mátyás 1987-es ásatása adott lehetőséget, aki megtalálta a templom szentélyzáradékát és a diadalív előtt álló északi mellékoltárát. 1988-ban sikerült meghatározni a templom délnyugati sarkát is, és egy szelvényvel a kerengő rétegeit is tisztázta. Ezekre az eredményekre támaszkodva indulhatott meg 1990-től a Mátyás Király Múzeum és az ELTE Régészeti Tanszékének közös ásatása, Szőke Mátyás, Laszlovszky József és Buzás Gergely vezetésével, mely az egész kolostor teljes feltárását tűzte ki célul. A munka kisebb megszakításokkal azóta is tart.

Két, kívülről ide nyíló ajtó maradványai is előkerültek az északi falon.

A Jagelló-korban építették az udvar északnyugati sarka közelében a kutat.

A keleti kolostorszárny a szentély északi oldalához csatlakozott. A szentély fala mellett folyosó helyezkedett el. Innen nyílt a nagyméretű, négyzetes alaprajzú sekrestye. A sekrestyét már a Zsigmond-korban is boltozták. Egyszer hornyolt bordás keresztboltozata egy középpillére támaszkodott. A keleti fal előtt állt a sekrestye II. Ulászló korában újjáépített, falazott oltára. Az oltár oldalában megfigyelhetőek az oltárfelszerelés számára készült kis fülke nyomai. Az oltártól délre a keleti falban fennmaradt a lavabo lenyomata is. A helyiség nyugati felét elfoglalja egy lépcsőház kétpilléres alépítménye. A lépcső szintén a templom szentélye melletti folyosóról nyílt, és a sekrestye emeletére vezetett. A sekrestyétől északra a hátsó kertbe vezető átjárófolyosó helyezkedett el. A folyosó külső végére azonban a Jagelló-korban nyolcszögletű csigalépcsőtornyó épült. Ez a csigalépcső talán összefüggésben volt a templom 1511 után emelt új tornyával, amelynek más nyomát nem találtuk. Elképzelhető, hogy ez a torony a sekrestye fölé épült, és a csigalépcső felső szintjeinek megközelítésére szolgált.

A keleti szárny következő helyisége a káptalanterem. Ez tulajdonképpen egy kis kápolna. Poligonális, támpillérek nélküli szentélye kigrott a szárny tömegéből. A szentélyben a Jagelló-korban újjáépült oltárt találtuk meg, amely lépcsőkkel kiemelt pódiumon állt. Ebben az oltárban is előkerült az oltárfelszerelés tárolására szolgáló fülke némi maradványa. A kápolna eredetileg famennyezetes lehetett, de II. Ulászló idején gazdag rajzolatú csillagháló boltozattal fedték le. A káptalanteremtől északra a kolostor pincéjének előtere, présháza kapott helyet. A présház kapuja északról, az előudvar felől nyílt. Volt egy kisebb ajtó is, amely a kerengő felé nézett. Ezt később, már a kolostor vagy legalábbis az északi kerengő boltozatának pusztulása után befalazták. A présház magasra helyezett két kis ablaka a keleti falon nyílt. A két ablak között volt a pincegádor ajtaja. Maga a téglalap alaprajzú, tégladongával fedett pince az épületől keletebbre helyezkedett el. Épségben fennmaradt élszedett kőkeretű, félköríves ajtaja. A boltozati tégláinak mérete arra vall, hogy valószínűleg csak a Jagelló-kori építési periódusban épült meg.

A nyugati kolostorszárny L alaprajzú volt. Eredetileg nagy része alá volt pincézve. A pincének három helyiségét ástuk ki, de a szárny déli harmada még feltáratlan. A pince két részre oszlott: a szárny nyugat felé beforduló rövidebb szára alatt önálló, kisebb pincehelyiség helyezkedett el, amelynek ajtaja a déli falán, a kolostor nyugati előudvarára nyílt. Az

ajtó mellett egy vagy két ablak is volt. Szintén nyílt egy kis ablak a nyugati falon is. A pincét eredetileg fafödém fedte. A nagyobbik pince bejárta szintén a nyugati előudvarról vezetett le a szárny középső helyiségének délnyugati sarkába. A nagy pincét válaszfal osztotta két helyiségre. Az északi helyiségbe átvezető ajtó kerete teljes épségben maradt meg. Ezt az északi helyiséget eredetileg egy északra nyíló, magasra helyezett ablak világította meg. Ez, valamint a később levéselt és befalazott boltvállak helyei arra vallanak, hogy a Zsigmond-korban az egész pincét észak-déli tengelyű, félköríves dongaboltozat fedte, amelynek záradéka a kerengő járószintjénél sokkal magasabban volt. A Mátyás-korban azonban ezt a boltozatot lebontották, az északi pincehelyiséget betömték, az átvezető ajtót pedig elfalazták. A középső helyiség alatti pincét megtartották, és fafödémrel fedték le. A tér közepére nyolcszögletű pillért állítottak, amelyre a födém mestergerendája támaszkodott. A térnek két ablaka volt, egy a nyugati oldalra, egy másik pedig a kerengőbe nyílt. A pince feletti tér északkeleti sarkába késő gótikus keretű, valószínűleg felülvilágító nyílással ellátott ajtót nyitottak. Mellette az északi helyiségbe is ajtót nyitottak. E két ajtóhoz a kerengőből téglából falazott lépcső vitt fel. Az északi helyiségnek az északi falába is nyitottak egy ajtót, amely a kolostor északi külső udvaráról nyílt. A helyiség északi felében nagy, nyitott tűzhely épült, amelynek kőalapozású faoszlopokra támaszkodó, faszerkezetű, tapasztott szikrafogójának omladékait találtuk meg az erősen átégett tűzpadka felett. Eszerint ez a helyiség konyhaként szolgált. A vele nyugatról szomszédos kisebb szoba erősen lepusztult keleti falában egy kemence nyomai még felismerhetőek, talán ez a tér volt az egykori sütőház. A konyha déli falában egy vízvezeték töredékei is fennmaradtak. Ennek a közelében a déli szomszédos teremből késő gótikus, torzfejes vízköpővel díszített lavabo darabjai kerültek elő. Ez arra vall, hogy a szárny középső helyisége lehetett a kolostor refektórium.

Nem sokkal később a refektórium alatti pincét is betömték. Az újonnan lerakott téglapadlóban a falak mentén alacsony padkákat alakítottak ki, melyekbe gerendaszerkezetet süllyesztettek. Ezek a refektórium asztalainak és padjainak az elhelyezésére szolgáltak. A terem közepén, a betemetett pincében meghagyott korábbi pillérre támasztva, reneszánsz oszlopot állítottak fel. Az oszlop négyszögű bázisának lábazata alá egy másik, ugyanilyen bázis kövét fordítva helyezték el, ami arra vall, hogy az oszlop talán másodlagosan került erre a helyre. A refektóriumból egy reneszánsz kőlámpás töredékei is előkerültek. Az északnyugati sarokban nagyméretű alapozás készült, valamilyen baldachinszerű, finoman kidolgozott csillagboltozattal fedett építmény, talán karzat vagy felolvasópult

számára. Alatta szemeskályhát helyeztek el, amit az északi helyiségből fűtöttek. Kályha már a korábbi periódusban is állhatott itt: a refektórium alatti pince betöltéséből zöldmázás szemekből épített kályha töredékei kerültek elő.

A nyugati szárny nyugat felé kinyúló végéhez egy újabb téglapadlós helyiséget is csatoltak, de ennek pontos kiterjedését és funkcióját még nem ismerjük.

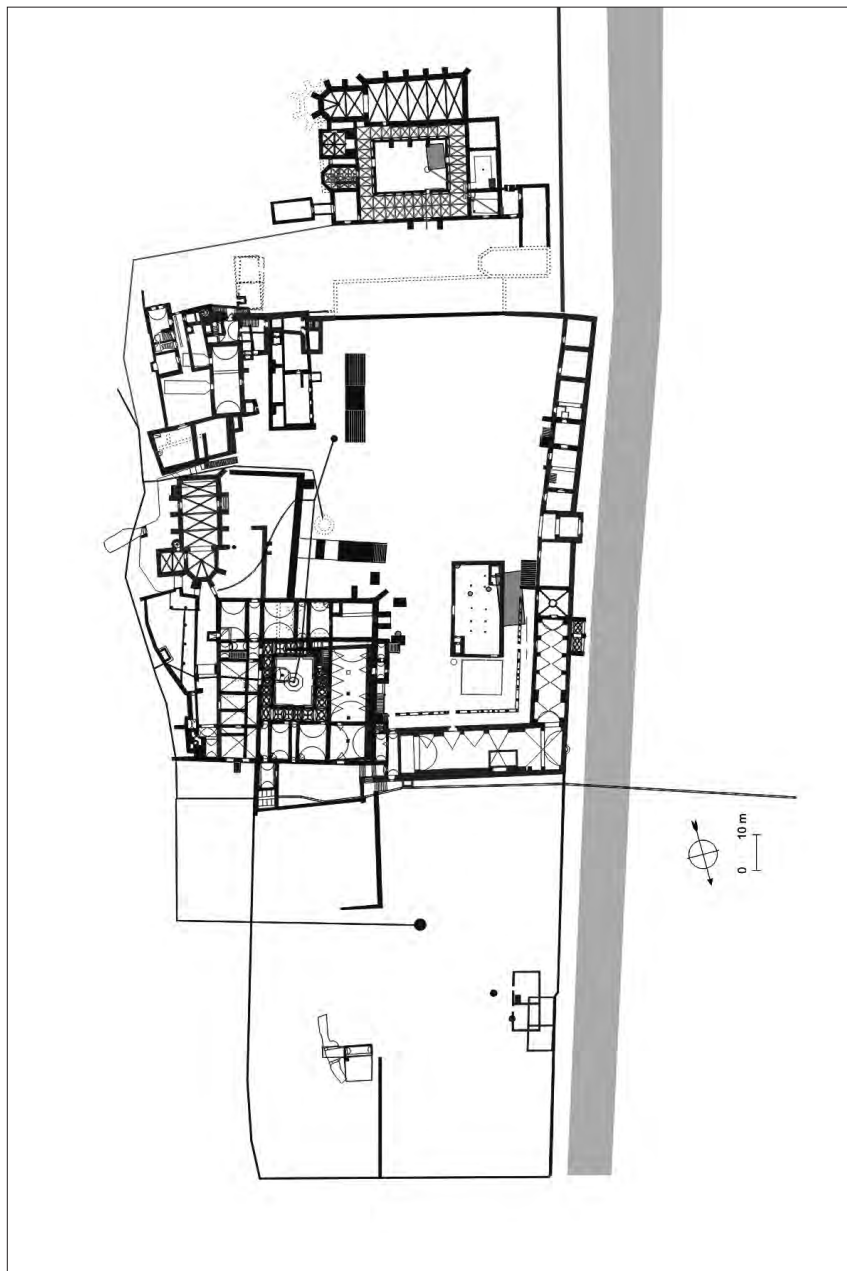
A kolostor emeletéről nem sokat tudunk. A keleti kerengőbe bezuhant reneszánsz nyíláskeret arra vall, hogy az emeletet is átépítették a Jagelló-korban. A nyugati kerengő omladékai közül előkerült paticsdarabok és kályhaszem-töredékek alapján elsősorban ennek a szárnynak az emeltén képzelhetjük el a szerzetesek minden bizonnyal faszervezetű válaszfalakkal leválasztott celláit.

A kolostor északi előudvarának feltárása még az elején tart, de azt már biztosan állíthatjuk, hogy itt már a XIV. századtól álltak épületek, amelyek eredetileg még a királyi palotához tartoztak. A Mátyás-korban itt főleg műhelyek működtek: egy kovácműhely és egy kőfaragóműhely maradványai voltak beazonosíthatóak. Később, feltehetően a Jagelló-korban a műhelyeket megszüntették, és az udvar északi felét elfoglaló épületeket átalakították: udvari homlokzatuk elé egy tornácot építettek. Ez a tornác folytatódott az udvar keleti szélén. Itt került elő, feltehetően eredeti helyén az egyik késő gótikus oszlop lábazata.

A kolostor a török korban lassan dőlt romba. A falak közé még ebben az időben is temetkeztek.⁸⁶ A kolostorépület két pincéjét még az újkorban is használták, sőt a nyugati kis pincét feltehetően már a XVIII. században boltozták be, új pincegádort építettek hozzá a megemelkedett külső szintről, fölé pedig lakóház épült.

---

⁸⁶ A kerengő déli szárnyában tártunk fel két sírt, amelyek már átvágták a folyosó Jagelló-kori téglapadlóját.

*A visegrádi királyi palota és ferences kolostor alaprajza
(Buzás Gergely rajza).*